

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

137178

YÜKSEK LİSANS TEZİ

137178

17.YY ŞAİRLERİNDEN FEHİM, NÂ'İLÎ VE NEŞÂTÎ
DİVÂNLAR'INDA KOZMİK UNSURLAR

Şener Demirel
Kabul edilmiştir
10.10.2003

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Şener DEMİREL

HAZIRLAYAN

Jule YENTÜR

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BİLİM VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

ELAZIĞ – 2003

İÇİNDEKİLER

1 . GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
1. FEHÎM'İN HAYATI, SANATI ,EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	3
2. NÂ'İLÎ'NİN HAYATI, SANATI ,EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	5
3. NEŞÂTÎ'NİN HAYATI, SANATI,EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE EŞERLERİ	7
BÖLÜM II	
2. KOZMİK KAVRAMI VE KOZMİK UNSURLAR	10
2.1. Kozmik Kavramı (Tanımı)	10
2.2. Kozmik Unsurlar	10
2.3. Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî Divân'larında Kozmik Unsurlar	11
2.3.1. Gökyüzü(Felek, Kubbe, Çarh, âsmân, fezâ, atlas, evc, semâ)	11
2.3.1.1. Şekil	11
2.3.1.2. Renk	12
2.3.1.3. Dönüş	13
2.3.1.4. Feleğin kadere tesiri ve şairlerin onunla mücadeleleri	14
2.3.1.5. Teşbîh unsuru olarak felek	15
2.3.1.6.Hokkabaz	15
2.3.1.7. Kapı Halkası	15
2.3.1.8. Deniz	15
2.3.1.9. Dilenci	16
2.3.1.10. Pîr ,Abdâl	16
2.3.1.11. Gül bahçesi	17
2.3.2. Yıldızlar (Âhter, Kevkeb, Necm, Nücûm, Seyyâre, Sitâre)	17
2.3.2.1. Şekil	17
2.3.2.2. Işık (alev) Saçma	18
2.3.2.3. Kadere Tesiri	19
2.3.2.4. Teşbîh unsuru olarak Yıldızlar	20
2.3.2.5. Hizmetçi	20
2.3.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri	20
2.3.3.1. Pervin (Ülker, Süreyyâ)	20
2.3.3.2. Samanyolu (Kahkeşan, Keh-keşân)	21
2.3.3.3. Sühâ	22

2.3.3.4. Sûheyl-i Yemen	23
2.3.4. Seyyâreler	23
2.3.4.1. Ay (Kamer, Mâh, Mâh-ı nev, Mâh-ı tâbân)	24
2.3.4.1.1. Şekli	24
2.3.4.1.2. Parlaklık	26
2.3.4.1.3. Dönüş	26
2.3.4.2. Utârid	28
2.3.4.3. Zühre (Nâhid)	29
2.3.4.4. Güneş (Mihr, Afitâb, Şems, Hurşid, Hûr)	31
2.3.4.4.1. Şekil	32
2.3.4.4.2. Renk	33
2.3.4.4.3. Güneş – Zerre İlişkisi	34
2.3.4.5. Mirrîh (Behrâm)	37
2.3.4.6. Müşterî (Bircîs)	39
2.3.4.7. Zuhâl (Keyvân)	42
2.3.5. Diğer Kozmik Unsurlar	43
2.3.5.1. Berk (Yıldırım, Şimşek, Gök gürültüsü)	43
2.3.5.2. Güneş Tutulması (Kûsûf)	44
2.3.5.3. Şihâb (Yıldız Kayması)	45
SONUÇ	46
BİBLİYOGRAFYA	48

ÖNSÖZ

Kozmik unsurlar adı altında dile getirilen unsurlar, divân şairleri tarafından çoğunlukla teşbîh ve istiare vasıtası olarak kullanılmıştır.

Kozmik kavramının tanımıyla başladığımız çalışmamızda aynı yüzyılda yaşamış ve sebk-i hindî akımının da temsilcisi olan, Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî'nin bu unsurları kullanım ve yorumlayış şeklini örnek beyitler üzerinde ele alarak göstermeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk etabında Necati Bey; Mehmet Çavuşoğlu, Nev-î; Nejat Sefercioğlu, Ahmed Paşa; Harun Tolasa ve Hayâlî Bey; Cemaî Kurnaz'ın çalışmalarındaki kozmik unsurlar esas alınarak bir liste hazırlanmıştır.

Tezimizin ana kaynağı olan ; Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî Divân'ları tarandıktan sonra beyitlerde yer alan kozmik unsurlar tespit edilerek fişlendi. Çalışmada örnek gösterilen beyitlerin sağ alt köşesinde hangi şaire ait olduğu belirtildikten sonra yer alan, harflerden "K" kaside, "G" gazel olduğunu ifade etmektedir.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kozmik kavramı ve tanımı üzerinde durulduktan sonra ilk bölümde; şairlerin hayatı, sanatı edebî kişiliği ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir, ikinci bölümde yukarıda bahsedilen eserlerden yola çıkılarak bir liste hazırlanmış ve bu listeye bağlı olarak kozmik unsurlar sıralanmıştır. Daha sonra Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî Divân'larında tespit edilen unsurların tahlil ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Buna bağlı olarak şairlerin benzer ve orijinal kullanımlarından hareketle edebî kişiliklerinin bir yönü açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezimin konusunun tespitinde, kaynak temininde ve çalışmanın her aşamasında tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen; büyük sabır ve hoşgörü gösteren Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Şener DEMİREL'e ve diğer bölüm hocalarına, her zaman yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Jule YENTÜR

Elazığ - 2003

ÖZET

Master Tezi

17. YY. ŞAİRLERİNİN DEN FEHİM, NÂ'İLÎ VE NEŞÂTÎ DİVÂNLARINDA KOZMİK UNSURLAR.

Jule YENTÜR

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Fakültesi
Türk Dili Ve Edebiyatı
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
2003, Sayfa 49**

Bu çalışma 17.yy Divân Edebiyatı şairlerinden Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî divânlarındaki kozmik unsurların tespit ve tahlilini kapsamaktadır.

Çalışmamıza Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî'nin hayatı, sanatı, edebî kişiliği ve eserlerinin tanıtılması ile başlanılmıştır. Çalışmamızda kozmik unsurları üç şairin yorumlayış ve kullanım şeklindeki benzer ve orijinal kullanımları ortaya konulmuştur.

Bu şairler, "Sebk-i Hindî " akımının temsilcisidirler. Bu nedenle de çalışmanın sonunda bu bağlamda kozmik unsurları nasıl algıladıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu unsurların daha çok divânların kâside bölümünde yer aldığı ve şairler tarafından teşbih ve istiare unsuru olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

SUMMARY

Master Thesis

COSMIC ELEMENTS IN THE DIVÂN POEMS OF FEHÎM, NÂ'İLÎ AND NEŞÂTÎ FROM 17TH CENTURY

Jule YENTÜR

Fırat University

The Institute Of Social Sciences

Turkish Language And Literature Of Main Discipline

2003,Page 49

The scope of this study consists of determining and analysis of divân's cosmic elements from 17th century divân poems literature poets, Fehîm, Nâ'ilî and Neşâtî.

It starts with the introduction of the life of Fehîm, Nâ'ilî, Neşâtî and their art, literary individuality, work of art. Similarities and originalities of the three poet's interpretations and usage of the cosmic elements have been studied.

These poets are the representatives of the "Sebk-j Hindî" trend. For this reason at the end of this study, Poet's perception from the cosmic elements has been explained. These elements mostly stated at the eulogy part of divân and these elements has been used by the poets as simile and metaphor elements.

GİRİŞ

Kozmik kelimesi kainatın umumi düzeniyle alakalı evrenle ve onun genel düzeniyle ilgili. Güneşin doğması veya batması. Fezâdan atmosfere girdiği kabul edilen ışınlar, gibi pek çok anlama gelmektedir. Kainata ait kainatın teşekkülü ve evrenin meydana gelişiyile alâkalı olan bu kavramın tanımı oldukça zordur.

Kozmik unsurlar gökyüzü, yıldızlar, yıldız kümeleri, burçlar, seyyâreler ve diğer kozmik unsurlar olarak sıralanmaktadır.

İnsanoğlunun içinde yaşadığı kainat eski çağlardan beri onda merak, hayret, şaşkınlık ve bazen de korku uyandıran bir manzara arz etmiştir. Filozoflar yaratılış ve kainatın oluşumu üzerinde türlü fikirler ileri sürmüşler, mitolojiden kaynaklanan tasavvurlar, ilahiyatçıların görüşleri ve diğerleri de bunlara ilave edildiğinde gerek kainatın varlığı gerekse yaratılışı üzerinde geliştirilen düşünceler içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

İnsanın içinde var olan tanrı arayışı hissini etkisiyle de ;eski insanlar tespit edebildikleri bazı gök cisimlerinin tesirine inanarak, onlara ulûhiyet vermişler ;bazıları bunların hareketlerinden gelecekle ilgili haber ve yorumlar elde etmeye çalışmışlardır. Semavî dinlerin bütün mücadelelerine rağmen yerine göre türlü şekillerde nesilden nesile geçen bu düşünceler masal, destan halk hikayeleri gibi eserlerde küçük birer motif halinde de olsa günümüze kadar gelebilmişlerdir.

Bir takım mitolojik - efsanevi motifleri kullanmakla beraber esasta medreseye oldukça bağlı bir görüşü temsil eden “Divân Edebiyatı” başından beri feleklerin iç içe girmiş küreler şeklinde dünyanın etrafında döndüğünü iddia eden, Batlamyus'un görüşünü esas almıştır. Bu görüşe bağlı kalan “Divân Edebiyatı” şairleri Galile ve Kopernik gibi bilginlerin seyyârelerin dünya etrafında değil, dünya da dahil diğerlerinin birlikte güneşin etrafında döndüklerim ispatı neticesinde dahi bu inanış değişmemiş; yüzyıllar boyunca bu klişeleşmiş inanış bir motif olarak devam etmiştir.

Felekler ve gökyüzü hakkında edebî metinlerde geliştirilen bütün hayal ve tasavvurlar aynı zamanda o devrin insanının evreni nasıl düşündüğünü bize aktarması bakımından da ayrı bir değer taşır.

Bu yedi kat gök iç içe girmiş, yedi çadır gibi olan ve yeryüzünü çevreleyen felek ve onun altında sıralanan semâlar ,dünyayı çevrelerler.

Felekler Batlamyus'a göre iç içe geçmiş küreler, şeklinde düşünüldüğü halde yer

yüzünün sonsuz bir düzlük olduğu inancından kaynaklanan tasavvurlara göre felek; çadır,, kubbe ve kâseye teşbîh edilmiştir.

Seyyâreler de kozmik unsurların önemli bir bölümünü oluştururlar. Eskilerin "ilm-u ahkâmü'n nücûm" dedikleri astrolojiye göre burçlar kadar gezegenler de gökyüzündeki hareketleri ve kendine has özellikleriyle insanların ve hadiselerin kaderlerinde tesirli olmaktadır. Gezegenlerin dünyaya uzaklıklarına göre Zuhâl, Müşterî, Merîh, Şems, Zühre, Utârid, Mâh şeklinde sıralandığı ve her insanın bir burcu olduğu inancı günümüze kadar gelmiştir.

Bu gezegenler; renk, iklim, mizaç, gün özelliklerine göre farklılık arz ederler. Ve bu özelliklerine göre insanlar ve hadiseler üzerinde etkili olurlar. Bu inanış günümüzde de astrolojinin bir ilim dalı olarak kabul edilmesiyle güçlenerek devam etmektedir.

BÖLÜM 1

1. FEHİM'İN HAYATI, SANATI EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Mustafa Fehîm Efendi'nin ailesi hakkında elimizde pek bilgi bulunmamaktadır. Babasının Arap veya Mısırlı bir fellah olduğu hususundaki görüşlerinden birincisini tercih etmekteyiz. Çünkü bir yerden onun “Halebiyyü'l-asl” olduğu sarahaten belirtilmektedir. İslâm Ansiklopedisi'nde Evliya Çelebi'ye dayanılarak verilen fellah olması hususuna biz Seyahatnâme'de tesadüf etmedik. (Yöntem, 1951: 538) Babasının mesleğinin unculuk veya kurabiyecilik olduğu ve bu mesleğini Tahtakale veya Pamukkale'de sürdürdüğü babasının mesleğinden dolayı Fehîm Çelebi'nin “Uncı-zâde” diye de anıldığı görülmektedir. Fehîm'den bahseden kaynakların hiçbiri onun doğum tarihini vermemektedir.

Yetiştirilmesi hakkında da kaynaklarda pek bilgi bulamamaktayız. Onun ailesinden Arapça'yı ana dili olarak öğrendiğini ve Kur'ân'dan âyetleri iktibâsdaki maharetine bakarak bu dili çok iyi derecede bildiğini söyleyebiliriz. Farsçayı da, daha on yaşlarında iken “Urfî Divânı” nı istinsâh edişinden ve bu dille şiirler söylemesinden, çok iyi derecede bildiği açıktır. (Üzgör, 1991:3)

Fehîm'e 19.yy başlarında yaşayan diğer divân şâiri Fehîm dolayısıyla, Fehîm-i Kadîm ünvanı sonradan verilmiştir. Evliya Çelebi şâirin kekemeliğinden bahs eder. Fehîm bir manzumesinde bunu teyit ettiği gibi, başka bir manzumesinde de şaşılığına işaret vardır.

Mısır'a gitmeden önce yazmış olduğu bir şiirinde, bahttan, uğursuz Rum'da doğuşundan, bu yerin kötülüğünden, buradan kurtulma arzusundan, Rum'daki mevki sahiplerinin cimriliklerinden, zarafetten yoksun oluşlarından, değer bilmeyişlerinden, şairlerinin rezilliklerinden şikayet eden, IV. Murad'a bir temmuziyye sunan, Defter emini Avnî Efendi, Şair Şehrî, Şair Rızâ, Nakkaş Tâlib, Şair ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, bunun ölümünden sonra yerine geçen Allâme Ebû Said, İzmir'e müftü olan Hasan Efendi-zâde, Şam valisi Mehmed Paşa gibi sanat, ilim ve devlet adamlarının bir kısmıyla münasebetlerinin, kuvvetli bir samimiyete kadar vardığını şiirlerinden çıkardığımız, tekkelerde de iyi kabul gören şâirimizin İstanbul'da arzu ettiği bir hayat seviyesine sahip olmadığını, hatta zaruret içinde yaşadığını söyleyebiliriz. (Üzgör, 1991:4)

Gerek kaynaklardan elde edilen bilgilere ve gerekse şiirlerinden çıkarılan neticelere göre Fehîm, hoş sohbet, tok gözlü bir şairdir. (Üzgör, 1991:5)

Fehîm'in ilk Divân'ında Dakîkî mahlasını kullandığı konusuna, şimdiye kadar sadece bir kaynakta tesadüf edilmiştir.(Küçük, 1984: 4)

Fehîm Divân'ında çok zengin bir şekilde kullanıldığını söyleyebileceğimiz astronomik unsurların, başında pek çok yerde geçen ve “çarh, sipihr, gerdûn, asumân, gök” kelimelerle de karşılanan “felek” in dönüşüyle de tıpkı yıldızlar gibi insanın kaderi üzerinde tesirli olduğu inancına atıf yapılmıştır.

Fehîm Divân'ında en fazla anılan gezegen Yunanlılar tarafından Ares, Romalılar tarafından Mars adıyla savaş tanrısı olarak kabul edilip elinde kılıç veya mızrak, bazen de kesik bir baş taşıyan güzel bir genç delikanlı olarak tasvir edilen Mirrîh (Merih, Behrâm, Tîr-i Pertâbî) dir. (Üzgör, 1991: 47)

Anılma sayısı bakımından ikinci sırayı alan gezegen Yunan mitolojisinde Kronos, Roma mitolojisinde Satürn ismiyle tanrılaşan Zuhâl (Keyvân) dır. Fehîm Divân'ında bu iki unsur da uğursuzluk yönüyle ele alınmıştır.

Anılma sayısı bakımından üçüncü sırayı Müşterî, dördüncü sırayı Utârid alır. Yunanlılarca Afrodit olarak kabul edilen Zühre Fehîm Divân'ında güzellik, parlaklık, musiki ile olan münasebeti ve sa'd yönüyle ele anılır.

Çok genç yaşta ölmüş olmasına rağmen ,İran edebiyatını yakından takip etmiş ,İran şâirleri tarafından Urfî'ye hayranlık duymuştur.Lirik karamsar bir şâirdir. Şiirlerinde yaşadığı yılların içtimâî hayatının akislerini görmek mümkündür.(Banarlı,1976:556)

“Rûz u şeb”redifli naati ,divân edebiyatı mensupları arasında şöhret bulmuş,18.yy şâirlerinden Nazîm ve onu takibeden Şeyh Gâlib,19.yy şâirlerinden Keçecizâde İzzet Molla tarafından özenilerek tanzir edilmiştir.

Fehîm'in vefat tarihi de tıpkı doğum tarihi gibi kesin olarak belli değildir. Ölüm sebebinin sıtma, humma olarak manâlandırılan tâun olduğu sanılırken vefat tarihinin; 1647 olarak kabul edilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.(Üzgör, 1991: 47)

Fehîm'in tek eseri Divân'ı olup 20'ye yakın yazma nüshaları vardır.Bazı yazmaları karşılaştırarak ,yeni harflerle basımı ;Saadettin Nüzhet tarafından yapılmıştır.(Ergun,1939:55)

2.NÂ'İLÎ'NİN HAYATI, SANATI EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Nâ'ilî İstanbul'ludur. (Gölpınarlı, 1986:5) Asıl adı Mustafa'dır. Babası Mâden kalemi kâtiplerinden Pîrî Halife'dir. Bu yüzden kaynaklarda Pîrîzâde Mustafa Çelebi olarak geçer. Doğum yılı belli olmamakla birlikte, kasidelerinin incelenmesinden 1608-1611 yılları arasında doğmuş olduğu anlaşılıyor. Ne derecede bir öğretim gördüğü de belli değildir. Fakat, şiirlerinin şöyle bir gözden geçirilmesi bile, çok iyi yetişmiş, ileri düzeyde bir bilgi, kültür ve olgunluk sahibi olduğunu anlamaya yeterlidir. Her halde devrinin tanınmış hocalarından ders almış, iyi Arapça ve Farsça öğrenmiş ve daha çok da kendi kendini yetiştirmiş olacaktır. Genç yaşında babasının da çalıştığı Mâden kalemine memur olarak girmiş ve derece derece yükselerek kalemde baş halife olmuştur. Şairin yetişmesinde bütün hayatını geçirdiği bu kalemin de etkili olduğu kuşkusuzdur. (İpekten, 1986:15)

Nâ'ilî, kaynakların dediklerine göre ufak tefek, zayıf, hastalıklı bir insandır. Birçok şiirinde hastalığından, zayıflığından ve çektiği acılardan yakınmıştır. Bunun şiirlerindeki karamsar dünya görüşünün sebeplerinden biri olduğu düşünülebilir. Anlaşıldığına göre, orta halli bir memur ailesinin üstüne titrenilerek büyütülen bu İstanbul çocuğu narin, duygusal, çabuk incinen bir insandır. Şiiriyle ün kazanmış ve bunun karşılığında daha yüksek bir memuriyet ve daha iyi bir hayata erişmeyi beklemiştir. Bunu elde edemeyince de kırılıp küsmüş ve karamsarlığa düşmüştür. Oldukça ağır kelimelerle düşmanlarından söz etmesi, zamanı şairlerini kötölemesi, herkesten şüphelenen titiz bir insan olduğunu, çevresindekileri, dostlarını darılttığını gösteriyor. Bu yüzden İstanbul'dan uzaklaştırılmasına sebep olacak kadar düşman da kazanmış olabilir.

Nâ'ilî'nin tek eseri Divân'ıdır. Şiirlerini hayatında bir divân halinde toplayıp derlemiştir. Bunu tezkireci Safâî'nin sözlerinden öğreniyoruz. Ayrıca Ali Kemâl, 1920 yılında Peyâm-ı Sabah gazetesinde yazdığı "Üstâd Nâ'ilî" adlı makalesinde, sahhaflar çarşısından aldığı 1070 tarihli Âsım adındaki bir hattatın yazdığı mükemmel ve basılmış nüshadan üç kat fazla şiirin bulunduğu bir divân yazmasından söz etmiştir. Bunlardan Nâ'ilî ölümünden en az sekiz-on yıl önce divânını tertiplemediği anlaşılmaktadır. (İpekten, 1986:22) Nâ'ilî'nin tasavvufu gerçek mutasavvıf şairlerinde olduğu gibi kendini açıkça göstermez, derinlerde gizlidir. Bunu ortaya çıkarıp beyiti anlamak için üzerinde düşünüp araştırmak gerekir.

Yaşadığı devirden başlayarak Nâ'ilî'den söz eden bütün kaynaklar, şiirde yeni bir çığır açtığını, daha önce görülmeyen bir üslup getirdiğini söylemekte birleşmişlerdir. Aslında bütün XVII. Yüzyıl şairleri yeni bir şiir anlayışı içindedirler. Bu yüzyıl şiiri XVI. Yüzyıl

şairlerinden farklıdır. Bu fark Nâ'îlî'nin şiirinde daha da belirgindir. Yüzyılın şiirinde genellikle incelik ve nezaket vardır. Anlam derin, hayaller geniş, renkli ve abartmalıdır. Yabancı kelimeler, uzun tamlamalar şiirin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu özellikler İran'dan gelen ve XVII. Yüzyıl Türk şiirini etkisi altına alan "Sebk-i Hindî"nin getirdiği yeniliklerdir. (İpekten, 1986:25)

Hind üslûbunda şiirin konusu değişmiştir. Nâ'îlî'de de konu dış ortam yerine insanın iç dünyasıdır. Bunun sonucu olarak da söz güzelliğinden çok anlam derinliğine önem verilmiş; acıları, sevinçleri, umut ve umutsuzlukları, ihtirasları ile insan ruhu derinliğine değilip anlatılmıştır. Nâ'îlî fazla sözden, söz sanatlarından kaçınmış, şiirini kısa, dolgun, eskilerin deyimiyle "Veciz" ve "Münakkâh" söylemiştir. Şiirde muhayyile ön plana çıkmıştır. Nâ'îlî'nin geniş bir hayal gücü vardır. Hayaller soyut kavramlar üzerine kurulmuş, bunlar somut kavramlarla birleştirilmiş ve zengin, renkli ve nice hayaller yaratılmıştır. Buna karşılık soyut kavramların okuyucunun zihninde canlandırılması ve sonuç olarak şairin hayallerinin incelik ve derinliğinin anlaşılması güç olmuştur.

Nâ'îlî'nin şiirinin dil özellikleri de Hind üslûbunun dil özellikleridir. Dili süslü ve ağdalıdır. Buna karşı ince, nazik ve zariftir. Ahengi bozan pürüzlü seslerden, kulağa hoş gelmeyen kelimelerden kaçınmıştır. Yabancı kelimeler ve uzun, zincirleme tamlamaları çoktur. Bu da şiirinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ama bunun yanında yalnız şarkılarında görülen çok sade bir dili vardır. Halkın günlük konuşmasında kullandığı kelime deyimlerle söylenmiş şarkılarda şair saf ve temiz bir Türkçeyle de şiir söylenebileceğini göstermiştir. (İpekten, 1986: 29)

Feleğe sitemle başlayan ve sevgi, acı duygularını dile getiren bu mersiye şairlerin yakınları için söyledikleri mersiyelelerin en tanınmışlarından. Dört müseddesinden üçü Nâ'îlî'nin bütün şiirlerinin özeti gibidir: Aşamadığı ihtirasları, acıları, umutsuzlukları dünyaya bağlılığı, tasavvufu ilerleyememenin üzüntüsü bu şiirde anlatılmıştır. Hayatının sonlarında yazdığı anlatılan dördüncü müseddeste yıkılmış, bezgin, hiç umudu kalmamış bir insanın ruh hali vardır. artık her şeyden vazgeçmiş, düşmanlarını bağışlamış ve çektiği o kadar acıdan sonra büyük bir ruh olgunluğuna erişmiştir. Şarkılar, çapraz kafiyeli asıl şarkı türünün ilk örnekleridir. Ayrıca çok sade bir dille halk türkülerinin anlaşılır türkçesiyle söylenmişlerdir. (İpekten, 1986:30)

Nâ'îlî hayatının sonuna doğru düşmanlarının iftiralari neticesinde devrinin sadrazamı Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa'nın gazabına uğrayarak Edirne'ye sürülmüştür. Şair 1666'da ölmüş, Fındıklı'da sümbul dergahı haziresine defnedilmiş. Daha sonra Beyoğlu mezarlığına nakledilmiştir. Nâ'îlî'nin tek eseri Divân'ıdır. (İpekten, 1986:38)

3. NEŞÂTÎ'NİN HAYATI, SANATI, EDEBÎ KİŞİĞİ VE ESERLERİ

Neşâti ile ilgili bilgi veren kaynaklarda şairin hayatı hakkında kesin bilgi türünden çok fazla bir bilgi yoktur. Bu sebeptendir ki şairin hayatı hakkında, biri Edirne Mevlevîhânesi şeyhliğine tayini P.H 1081 (M. 1670), diğeri de vefatına ait olmak üzere H. 1085 (M. 1674) iki tarihten başka net bilgilere sahip değiliz. (Kaya, 1998: 25)

Neşâti'nin ailesi ve gördüğü eğitim hakkında da ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Sadece, Sakıp Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyân'ında kayıtlı, şairin ailesi hakkındaki bilgilerden onun asil bir aileye mensup olup, gençliğinde muhtelif ilimleri tahsil ettiğini ve bilgili yetişmiş olduğunu, nazımla iştikal ettiği içinde zamanın zarif insanların etrafında toplanmış olduklarını öğrenmekteyiz.

Mevlevîliği pek çok kaynaktan zikredilmiş olan şair, Sefine-i Nefise-i Mevleviyân'da kaydedilmiş olan menkıbenin de delâlet ettiği gibi mevlevîler arasında kerâmet ve nazar sahibi bir zat olarak telakki edilmekteydi. Ancak Sadettin Nüzhet Ergun, Neşâti'yi mevlevî şairleri arasında zikretmenin imkânsız olduğunu ifade eder ve onu doğrudan doğruya klasik Edebiyatımızın çerçevesi dahilindeki şahsiyetler arasında zikretme mecburiyetinin olduğundan bahseder. (Ergun, 1993: 45)

Neşâti'nin başta padişahlar olmak üzere pek çok devlet erkânına sunduğu kasîdelerinden, onun dünya nimetlerine sırt çevirmiş bir derviş olmadığı anlaşılmaktadır. O, padişahlardan IV. Murad'a Sultan İbrahim'e, IV. Mehmed'e; Şeyh'ül İslâm Bahâî Efendi'ye Reis'ül Küttâb Şâmîzade Mehmed Efendi'ye, Kazasker Bostanzâde'ye; sadrazam ve paşalardan Fazıl Ahmet Paşa'ya, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya, Müsâhib Mustafa Paşa'ya Nişancı Abdi Paşa'ya ve Şair İsmetî'ye kasîdeler sunmuştur, Ancak bilindiği kadarıyla devlet erkânına sunduğu bu kasîdelere rağmen Neşâti, Edirne Mevlevîhânesi şeyhliği dışında devlet kapısından herhangi bir vazife sağlayamamış ve müreffeh bir hayat geçirememiştir. (Kaplan, 1996:15)

17.yy bir karışıklıklar zincirinin çeşitli halkalarını oluşturma gelmiştir. Beliren yıkımı önlemek için bazı padişahlarla, vezirler çaba sarf etmişlerse de günden güne büyüyen bu yaraya kalıcı bir çare bulunamamıştır.

Bu yüzyılda siyasî, idarî ve sosyal hayatta görülen bu olumsuz tabloya rağmen ilim sanat ve edebiyatta gelişmeler görülür. (Banarlı, 1976:649)

17.yy'da divân şiirine baktığımızda ise bu şiirin teknik âhenk ve zerâfet bakımından biraz daha oturmuş güzelleşmiş olduğunu görürüz.(Kabaklı,1973:367)

Osmanlı edebî lehçesi de bu yüzyılda ,imparatorluğun yalnız resmî dili değil ,ilim ve sanat dili olarak da geçen yüzyıldakinden daha fazla yayılmıştır.(Köprülüzâde ,1931:323)

Bu asrın ilk senelerinden başlayarak şairlerimizin kaside ve gazel tarzlarında İran şairlerini geçtiklerini ,Türkçenin şiir dili olarak üstünlüğü ,mesnevi tarzında ise yeni bir vadi açmak gerektiğini ifade ettiklerini ve çeşitli sahalarda gerçekten başarılı olduklarını görmekteyiz.(Ergun,1939:60)

Neşâtî'nin sağlam bir dili vardır. Şiirlerindeki renkli fakat dış âleme dönük tasvirleriyle Nefî'yi, sanat edâsıyla Fehîm -i Kadîm ve Nâ'ilî'yi, zarif hayalleriyle Riyâzî, Yahyâ ve Behâyî'yi andıran şairin divânında kasîdeler geniş yer tutmaktadır, fakat onun asıl başarılı olduğu saha gazel sahasıdır. Nefî hatta Bâkî tesirini aksettiren çok güzel gazelleri mevcuttur. Şiirlerinde geniş bir hayal gücünden ziyade titiz bir sanatkârın derinliği ve duygulu ifadesi dikkat çekmektedir. (Pekolcay,1994:314)

Neşâtî, anlatımının renkliliği, aşkı, rindâne söyleyişi ve tasavvufî neşvesi ile dünyaya karşı kayıtsız ve alçakgönüllü ve dervişlik havasını yansıtan şiirlerine yer yer canlı bir tablo görünüşü kazandırır. Gazellerinde sık sık kullandığı tasavvuf kavramları bile hayallerle süslü bir anlam zenginliği taşır.(Canım,1995:225)

Neşâtî, manzumelerinde en fazla samimi bir edâ ile aşkı terennüm etmiştir. Zarif bir üslûba ve ince bir hayâlin ifadesi olan bu şiirler, derin bir hassasiyetin ürünüdür.(Ergun,1933:15)

Gazellerindeki engin hayal gücü ve söyleyişteki ustalığına rağmen Neşâtî'nin önde gelen şairler arasına giremeyişinde, Farsça tamlamaları çok kullanmasının da önemli bir payı vardır.(Ünver,1986:39)

Etkilendiği şairler bakımından şöyle bir genelleme yapılabilir.O,kasidelerinde Nefî'den,gazellerinde ise "Sebk-i Hindî"den ve bu tarz üzere şiirler yazan Nâ'ilî,Fehîm-i Kadîm gibi şairlerden etkilenmiştir.(Ünver,1986:19)

Titiz bir sanatkâr edâsıyla ve zarif bir üslûpla coşkulu ve güzel gazeller söyleyen Neşâtî, devrinde ve daha sonra üstâd olarak kabul edilmiş, Nedîm tarafından bile beğenilmiştir.(Timurtaş,1991:225)

Neşâti'nin ölümü üzerine pek çok tarih düşürülmüştür. Ölümü üzerine düşürülen bu tarihler onun devrinde çok sevilen ve sayılan bir kişi olduğunu gösterir. Neşâti 1674-75 senesinde şevvâl ayında vefat etmiş ve Murâdiye Câmii haziresine defnedilmiştir.

Neşâti'nin Divân, Hilye-i Enbiyâ, Edirne Şehrengîzi, Şerh-i Müşkilât-ı Urfî, Kavâ'id-i Deriyye, Tuhfetü'l Uşşâk adlı eserleri vardır. (Kaya, 1998:29)

BÖLÜM II

2. KOZMİK KAVRAM VE KOZMİK UNSURLAR

2.1. Kozmik Kavramı (Tanımı)

Kozmik: Güneş'inki ile aynı zamanda olan yıldız doğması ve batması (TDK 1985:955). Evreni yöneten genel kanunları araştıran ilim (Yeni Türk Ansiklopedisi 1952:53) Evreni meydana getiren madde (Okyanus Ansiklopedik Sözcük 1972:1648)

2.2. Kozmik Unsurlar

1. Gökyüzü (Felek)

2. Yıldızlar

3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

a - Pervîn (Ülker)

b - Samanyolu (Kâhkeşân, Keh-keşân)

c - Sühâ

d - Süheyl-i Yemen

4. Seyyâreler

a - Ay (Mâh, Kamer, Bedr, Mah-ı nev, Mah-ı tabân)

b - Utârid (Tîr-i, Debîr-i felek)

c - Zühre (Nahîd)

d - Güneş (Mihr, Âfitâb, Şems, Hurşid)

e - Merîh (Behrâm, Tîr-i pertâbî)

f - Müşterî (Bercîs)

g - Zühâl (Keyvân)

5. Işık, Aydınlık

6. Gölge (Zill)

7. Diğer Kozmik Unsurlar

a - Güneş Tutulması

b - Ay Tutulması

c - Şimşek (Berk)

d - Evc

e - Fark (Ufuk)

f - Ukde

2. 3. FEHİM, NÂİLİ VE NEŞÂTİ DİVÂN'LARINDA KOZMİK UNSURLAR

2.3.1. Gökyüzü (Felek, Kubbe, Çarh, Âsmân, Fezâ, Atlas, Evc, Semâ)

Felek; gök demektir. Cem'i eflaktır. Eskilere göre felekler dokuzdur. Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu seyyâr yıldızlardan her birinin dünyaya ve dünya üstündeki canlı, cansız her şeye hakim ve müessir olduğu farz olunmuştur. Her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatları vardır, işte bu yüzden dünyada olup biten her şey, feleğe isnâd olunmuştur. Çarh da bu manâdadır. (Onay, 1992:166) Gökyüzü, semâ, talih her gezegene mahsus gök tabakası, çoğulu eflâktır. Batlamyus sistemine göre dünya kainatın merkezidir. (Pala, 2000:136)

Felek, üç şair tarafından da kadere olan kötü tesiri nedeniyle konu edilmiştir. Bunun nedeni ; şairlerin her şeyin nedeni olan Allah'a(C.C.) ve ondan gelecek olan şeylere isyan edip; günahkâr olmayı istememeleri ve feleği suçlamalarıdır.

2.3.1.1. Şekil :

Felek yahut gökyüzü iç içe girmiş dokuz veya yedi kat kûbbe ya da kâse olarak tasavvur edilmiştir. Her tabaka birbirine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte devirlerini ayrı ayrı çarklar gibi farklı suretlerde gerçekleştiriyorlardı.(Şentürk;1994:134). Din bilginlerinin Kur'andan kaynaklanan yedi kat gök tasavvuru yerine; divân edebiyatında ve incelemeye esas olan üç divânda da filozof Batlamyus (Plotemaias)a dayanan dokuz kat felek görüşü daha fazla rağbet görmüştür. Buna göre ay ve güneş dahil yedi seyyâre ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında durmadan dönmektedirler.

Aşağıdaki beyitte Fehîm ,feleğin dokuz kat olarak düşünülmesi inancına atıf yapmıştır.

Sensin ol şah-ı kerîmü' -tâb-ı âlişân kim

Nüh-felekdür'alem-ı cûduna bir kemter sehâb

(Fehîm, K.5/39)

Nâ'ili de; aşağıdaki beyitte feleğin dokuz kat olduğundan bahsederek, gökyüzünü (feleği) rengi dolayısıyla denize, her bir katını ise gemiye teşbîh etmiştir.

Felakâ tokuz seffinen kim ider habâb-veş dil

Hazer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu

(Nâ'îlî ,K. 14/4)

Neşatî de feleği dokuz kat olarak tasavvur etmiş ve gökyüzünü bir insana teşbîh etmiştir. Şafak vakti gökyüzünün kızarması gibi bir doğa olayını, gökyüzünün (çarh) atılan fitne taşından dolayı yara almasına, bağliyerek hüsn-i tâlil sanatı yapmıştır.

N'ola hûn-ı şafak dâmânını eylerse âlûde

Tokundu seng-i fitne aks edip nüh çarh-ı mînâya

(Neşatî, K 5/IV/5)

2. 3.1.2 Renk:

İncelemeye esas olan üç divânda da felek (gökyüzü); mavi rengi dolayısıyla birkaç beyitte konu edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte gökyüzü mavi renginden dolayı; mavi bir kubbeye teşbîh edilmiştir.

Bu lu'betgâhda ey Na'îlî bilmektedir hikmet

Ne zîr-i hırkadandur heft-tâs-ı nilgün peydâ

(Nâ'îlî, G 1/5)

Yine aşağıdaki beyitte şair gökyüzüne; "Ey mavi felek" diye seslenerek nidâ sanatı yapmıştır ve gökyüzünün dönmesini bir ay yüzlü güzelin mumuna pervâne olmasına bağliyerek hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Hâkistere düşmüşsün eyâ çarh-ı kebûdi

Bir mâh-ruhun şem'ine pervâne mi oldun

(Fehîm,G175/5)

Gökyüzü bir beyitte üzerinde iki nilüfer çiçeği açan yeşil bir denize teşbîh edilmiştir. İki nilüfer çiçeğinden kasıt;ay ve güneştir.

Mihr ü mehle çarh-ı mîna-fâm bir bahr oldu kim

İki nilüfer virür a bahr-ı âhdâr rûz u şeb

(Fehîm, K1/16)

Feleğin gökyüzünde gezmesi ve yer değiştirmesi özelliğiyle ilgili Fehîm Divân'ında birkaç beyit zikr edilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair; feleği memdûhunun (IV. Murad) kapısından hiç ayrılmadığı için kapı halkasına teşbîh etmiştir:

Çok tolandı halka-i der gibi dergâhun felek

Olmadı halvet sarây-ı rifatünde feth-i bâb

(Fehîm, K5/48)

3.1.3 Dönüş :

Felek, dönüş özelliğiyle Neşâtî Divân'ında birkaç beyitte konu edilmiştir. Neşâtî aşağıdaki beyitte; âhının etkisiyle feleğin ve güneşin bile tersine döneceğini belirterek mübalağa sanatı yapmıştır.

Murâdumca felek devr eylemez eylese bir dem

Tulü'eyler hezerân necm-i gam burc-ı felâketden

(Neşâtî, G122/4)

Fehîm de aşağıdaki beyitte; feleğin istediği gibi dönmediğini dönse bile felaket burcundan binlerce yıldız doğduğunu belirtmiştir.

Sîneden derd ile bir âh ideyin kim dönsün

Aksine çarh-ı felek mihr-i dirahşâmı bile

(Fehîm, K.5/12)

2.3.1. 4 Feleğin kadere tesiri ve şairlerin onunla mücadeleleri:

İncelemeye esas olan üç divânda da şairler, işlerin ters gitmesi halinde derhal feleği ya da yıldızları suçlayarak, onlardan şikayet ederler. Bunun nedeni; şairlerin her şeyin Allah'tan(C.C) gelmesini bilmeleri fakat feleği suçlu olarak kabul ederek, günahkâr olmak istememeleridir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm; feleğe insafsız ve alçakları besleyen pinti felek diye seslenerek ; nidâ sanatı ; feleğin cellâdan bile daha zalim olduğunu belirterek, mübalâğa sanatı yapmıştır.

Ey çarh-ı siyeh kâse-i dûn-perver-i bî-rahm
Cellâd da olsa kişi mihmânına kıymaz

(Fehîm, G 114/3)

Nailî de aşağıdaki beyitte felekten şikayet etmekte ve onu Allah'a(C.C.) şikayet edeceğini belirtmektedir.

Felek girerse kef-i Na'ilî'ye dâmânın
Seninle mahkeme-i kirdgârâ dek gideriz

(Nâ'ilî, G 112/2)

Neşatî de yine aşağıdaki beyitte feleğin zalimliğinden şikayet etmektedir. Şair feleğe; zalim felek diye seslenerek, feleğin âh kasırgasından korktuğu için aya ve güneşe gece gündüz camdan bir külâh giydirdiğini (fanus örttüğünü) belirtmiştir.

Şem-i mihr ü mâha bim-i gird-bâd-ı âhdan
Şişeden sef püş eder çarh-ı sitem-ger rûz-u şeb

(Neşatî, K.2/6)

2.3.1.5. Teşbîh Unsuru Olarak Felek:

2.3.1.6. Hokkabaz:

Neşâtî Divân'ında gerdûn (felek) hilekârlığı nedeniyle sıkça anılmıştır. Aşağıdaki beyitte felek hilekâr bir hokkabaza teşbîh edilerek; feleğin göz boyamak suretiyle el çabukluğu gösterdiği vurgulanır ve aldaticılığı anlatılır.

Mühre-i mihr ü mehin gerdûn derûn-ı hokkadan

Birini izhâr edip birini gizler rûz u şeb

(Neşâtî, K. 1/5)

Aşağıdaki beyitte yine Neşâtî, feleği hokkabaza benzeterek; güneşin akşam olunca batmasını feleğin el çabukluğuyla güneşi saklamasına bağlayarak; hüsn-i ta'lil sanatı yapmış ve feleğin aldaticılığını vurgulamıştır.

Üstâd felek be- hokka -bâzî

Bâ- şu'bede vü füsûn - tırazî

(Neşâtî, K.4/3)

2.3.1.7. Kapı Halkası :

Fehîm Divân'ının bir yerinde şair; feleği memduhûnun (IV. Murad Han) kapısından hiç ayrılmadığı için kapı halkasına teşbîh etmiştir.

Çok tolandı halka-i der gibi dergâhun felek

Olmadı halvet saray-ı rif'atünde feth-i bâb

(Fehîm, K5/48)

2.3.1. 8. Deniz:

Fehîm Divân'ının bir beyitinde şair; feleği üzerinde iki nilüfer çiçeği açan, yeşil bir denize teşbîh etmiştir, iki nilüfer çiçeğinden kasıt; ay ve güneştir.

Mihr ü mehle çarh-ı minâ-fam bir bahr oldı kim

İki nilüfer virür ol bahr-ı ahdâr rûz u şeb

(Fehîm, K1/16)

2.3.1.9. Dilenci :

Fehîm Divân'ında bir yerde felek; elinde iki kâse ile gece gündüz Allah'ın (C.C.) huzurundan geçen bir dilenciye teşbîh edilmiştir. İki kâsedен kasıt; ay ve güneştir. Bu beyitiyle şair, Allah'ın(C.C.) yüceliğini vurgulamıştır.

Mihr ü mâhıyla felek bir sâil-i pür-hırsdur
İki kâseyle cenâbundan ider cer rûz u şeb

(Fehîm, K1/34)

Na'îli Divân'ının bir yerinde şair feleği el açan bir dilenciye teşbîh ederek; Allah'ın(C.C.) karşısında feleğin bile aciz ve zavallı bir dilenciye dönüştüğünü ona el açıp, ondan meded umduğunu belirterek Allah'ın (C.C.)yüceliğini vurgulamıştır.

Tâ devlet ü ikbâl için Hazret-i Hakkın
Dergâhına sükkân-ı felek dest-güşâdır

(Nâ'îli, K14/89)

2.3.1.10 Pîr Abdâl :

Eskiler dünyaya yakınlıklarına göre her seyyâreye bir yaş biçmişler. En yakın olan aya ; bin yıl, en uzak bilinen Zühâl'e ise yedi bin yıl yaş biçmişlerdir. Felek bunların tamamını barındırması ve yaradılış itibariyle en eski olması cihetiyle teşhis yoluyla ihtiyar bir insana teşbîh edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm feleği; iki cebinde altın ve gümüş paralar dolu olan pîre teşbîh etmişlerdir. Burada altın ve gümüşten kasıt ; güneş ve aydır.

Mihr ü mehden sanma feyz-i hâk-i pâyîdur onun
Kim olur pir-i sipihrûn ceybi pür-zer rûz u şeb

(Fehîm, K 1/20)

Yine Fehîm Divân'ında, gökyüzü (asumân) bir beyitte, bağı yanık bir "abdâl"a teşbîh edilmiştir.

Mihr ü mehle asumân bir sine-sûz abdâldur

Kim turur pehlü-yı pür-dâgında ahker rûz u şeb

(Fehîm, K/11)

2.3.1. 11. Gûlbahçesi:

Fehîm Divân'ının birkaç yerinde felek; gûlbahçesi ay ve güneş ise bu gül bahçesinin iki gülü olarak tasavvur edilmiştir.

Mihr ü meh kim iki güldür zînet-i gûlzâr-ı çarh

Çok şeh-i devrâna oldı zîb-ü efsar rûz u şeb

(Fehîm, KI/15)

2. 3.2. Yıldızlar (Âhter, Kevkeb, Necm, Nücûm, Seyyâre, Sitâre)

Divân şiirine göre; sitâre, âhter, kevkeb, necm gibi eş anlamlarıyla karşımıza çıkan yıldızlar çok zaman parlak şekilleriyle ele alınırlar. Güneşe nisbetle küçük oluşları, burçları oluşturmaları, insan üzerine etkileri, her kişinin gökte bir yıldız oluşu, hep yıldızlarla birlikte anılan telâkkilerdir. Şairler yıldızlar ile; gözyaşı, göz, çiğ tanesi çiçek, çakıl v.s. ilişkiler üzerine kurarlar. Bu benzetmelerde en çok kullanılan özellik; yıldızın parlak olmasıdır. (Pala, 2000:417)

Eski insanlar gökteki yıldızların insanların ahlâkı ve talihi üzerinde müessir olduğuna inanırlardı. İnsanlar arasında vukua gelen barış ve savaş gibi büyük hadiseleri bile yıldızların tesirine atfederlerdi. (Onay; 1993:437)

Yıldızların insanların kaderi üzerinde etkili olduğuna inanan eski insanlar, kötü ve iyi talihlerinin nedenini yıldızlara bağlamışlardır.

2.3.2.1. Şekil :

Yıldızlar küçük oluşları nedeniyle dolayısıyla; göze, gözyaşına, çereze, çiçeğe ve civa damlalarına teşbîh edilmişlerdir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm; yıldızları küme halinde bulunmaları, yuvarlak şekilleri ve gümüş rengi olmaları nedeniyle civa damlalarına teşbîh etmiştir.

Katre-i sîm-ab-veş bir yirde idüp içtimâ'

Külçe oldu rîze-i sim âhterân olup müzâb

(Fehîm, K5/4)

Neşâtî ise yıldızları küçük oluşları nedeniyle çereşe; gökyüzünü ise çerez tabağına teşbîh etmiştir.

Mihr ü meh sanma be- sad nukl-ı kevâkib ber- tabak
Devr eder bezm-i felekde iki sagar rûz u şeb
(Neşâtî, K2/3)

Yine Neşâtî Divan'ında yıldızları küçük oluşları nedeniyle göze teşbîh etmiştir. Miraç hadisesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in yolunu gözleyen yıldızları şair, göze benzeterek gökyüzünün ta Samanyolu'na kadar gözlerle dolduğunu belirtmiştir.

Nâzırdı o şâha dîde hayrân
Pür-çeşm idi çarh tâ-be-sâmân
(Neşâtî, K4/9)

Fehîm de bir beyitinde yıldızları küçük oluşları dolayısıyla göze teşbîh etmiştir.
Bin çeşm-i kevâkıble felek saydına nâzır
Bu dâmda ey ta'ir-i dil dâne mi oldun
(Fehîm, G 175/7)

Fehîm yine bir beyitte yıldızları, şekilleri nedeniyle göz yaşına teşbîh etmiştir.

Germiyyet-i mihrünle mehe handeler eyler
Şeb-tâ-be-seher encüm-i şeb-tâb-ı sirûşküm
(Fehîm, G 220/2)

2.3.2.2. Işık (Alev) Saçma :

Yıldızlar ışık saçmaları dolayısıyla "şule, kandil, ayîne, şem, cerâg" kelimeleriyle birlikte zikr edilmişlerdir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm yıldızların ışık saçıcı özelliklerine atıfta bulunarak, yıldızları muma teşbîh etmiştir.

Encüm-i şeb-fürûz-ı 'aklı olmuş iken çerâg-ı dâg

Bâdi-i vâdi-i cünûn oldu bana sürâg-ı dâg

(Fehîm, G 153/1)

Nâilî de bir beyitte yıldızların alev saçması özelliğine atıfta bulunurken, yıldızların şans getirmesi ve gökyüzünü dolaşması özelliklerine de işaret etmiştir.

Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i şebde nihân

Şu'le-i encüm-i ikbali olursa cevval

(Nâilî, K12/27)

Neşâtî ise aşağıdaki beyitinde yıldızların kor gibi olduğunu belirtmiştir. Kızgın bir tavadaki çöreğe benzeyen bu güneş ve ay için şafak daima ateş, yıldızların ise kor gibi olduğunu söylerken güneşi çöreğe teşbîh etmiştir. Şafak vaktinin doğal kızıllığını ise ateş halinde olmasına bağlayarak hüsn ü ta'lil sanatı yapmıştır. Yıldızları ise kor şeklindeki ateşlere teşbîh etmiştir.

Girde-i mihr ü mehe bu tâbe-i pür-tâbda

Nârdır gûyâ şafak encümdür ahker rûz u şeb

(Neşâtî, K2/10)

2. 3.2.3. Kadere Tesiri :

İnceleme esas olan üç Divânda da yıldızların kadere etkisi üzerinde durulmuş ve şairler kötü talihlerini daima yıldızlarının uğursuz olmasına bağlamışlardır.

Aşağıdaki beyitte Fehîm talihsizliğinin nedenini yıldızının uğursuz olmasına bağlayarak, ondan şikayet etmektedir.

Eger mihre mukârin olsa eyler mâh ile düşmen

Meger tertib aldı kevkeb-i bahtum nuhûsetten

(Fehîm, K15/3)

Nâilî'de aşağıdaki beyitte yine yıldızının uğursuzluğundan bahs ederek sevgilisinin bakışıyla gönlünün karardığını belirtmektedir.

Dil-i zârî hasta kıldı ne yaman nezâredir bu
 Şeb-i gamda koydu halin ne siyah sitâredir bu
 (Nâilî, G 295/1)

Neşatî ise yıldızların şans verici özellikleri üzerinde durmuş. Memdûhunun (IV. Murad Han) yardım sever, yüce, yedi iklime söz geçiren, yedi iklimin talih yıldızının şahlar şahı diyerek övmüştür.

Hüsrevâ dadgerâ daver-i vala- güherâ
 Ey şehenşâh-ı kader-kevkebe-i heft-iklim

(Neşatî, K9/27)

2.3.2.4. Teşbih unsuru olarak Yıldızlar :

2.3.2.5. Hizmetçi :

Neşatî bir beyitte memdûhunu (IV. Murad Han) güneşe, güneşin çevresindeki yıldızları; yani memdûhunun çevresindeki insanları ise hizmetçiye teşbih etmiştir.

Kahraman-ı kevkevbe sultan Murad-ı gazî
 Ki eder havf-ı hücumu dil-i a'dayı dü nîm

(Neşatî, K9/14)

2. 3.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri:

2.3.3.1. Pervin (Ülker, Süreyyâ)

Boğa burcunda yedi yıldızdan oluşan takım yıldızdır. Arapçası; "ikd-ı süreyyâ" ya da Benâtü'n-nâş"dır. Yunan esâtirine göre bunlar yedi kızdı, insanlarla evlendiler, vefatlarından sonra yıldız oldular. Topluluğu ifade hususunda mevzû olurlar. (Onay, 1993:332)

Fehîm Divân'ında sıralı halde bulunan bu yıldız kümesi bu özelliği nedeniyle konu edilmektedir. Aşağıdaki beyitte sıralı halde bulunan bu yıldız kümesi aslan pençesine teşbih edilmiştir.

Eser-i pençe-i şîrânemüz oldı pervin
 Seyr kıl 'âlem-i 'ulvîde bizüm bîşemizi

(Fehîm, G 291/4)

Yine Fehîm Divân'ında bu takım yıldızı, toplu halde bulunması nedeniyle başak (huşe) ile birlikte alınmıştır.

Şarâb-ı hûn-ı maktûlân-ı 'âlemdür olan rîzân
Eger kim hûşe-i pervîn-i çarhı itsen efşûrde
(Fehîm, K5/2)

Nâilî Divân'ında ise bu takım yıldızı gerdanlığa benzetilmesinden dolayı "ikd-i Süreyyâ" şeklinde anılmıştır.

Ya farkına âvîhte bin akd-ı Süreyyâ
Bir şu'le-i cevâle-i simâb-nümâdır
(Nâ'îlî, K4/20)

Bir beyitinde ise; Süreyyâ yıldızının saraydan aldığı işaretlerle feraha, sevince erdiğini belirtmiştir.

El- minnetüli Hah ki olup şâd halâyık
Âsâr-ı ferah erd Süreyyaya serâdan
(Nâilî K 13/18)

Neşâtî de aşağıdaki beyitte ülker yıldızının ışığıyla âhının kıvılcımını karşılaştırmakta ve gönlünün âhının kıvılcımıyla âdetâ bir ışık evi olduğunu belirtmektedir.

Şu'le-i âhiyle rûşen - hânedir dil eylemez
Arzû-yı rûşenî menden Süreyyâ dan bile
(Neşâtî, G 104/4)

2.3.3.2. Samanyolu (Kahkeşan, Keh-keşân)

Şimâl kutbu cihetinde yedi yıldızdan mürekkep kümedir. Türkçe yadigar derler. Bunların üçüne benât, dördüne nâ'ş derler. (Onay, 1993:74)

Nâîli Divân'ının bir yerinde bu takım yıldızı, yan yana dizilmesi nedeniyle zincire teşbîh edilmiştir.

Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr

Zencîrini sürürse n'ola kehkeşân gibi

(Nâîlî, K10/3)

Neşâtî ise bu takım yıldızının gökyüzünü baştan başa kaplamasına atıfta bulunarak; gökyüzünün Samanyolu'na kadar bir baştan bir başa gözlerle dolduğunu belirtmiştir.

Nâzırdı o şâha dîde hayrân

Pür-çesm idi çarh tâ-be-sâmân

(Neşâtî, K4/9)

2.3.3.3. Sühâ :

Büyük Ayı yıldız kümesinin ortasında bulunan en küçük yıldızdır. Küçüklüğü dolayısıyla eskiden gözlerin görüş kuvvetini ölçmede kullanılırdı. Bu yıldızı görebilen göz keskin sayılırdı. (Pala, 2000:359)

Fehîm Divân'ında bu yıldız bir yerde uykuyu hasta etmesi özelliğiyle anılmıştır.

Olur künc-i Sühâ'dan mübtelâ h'âb

Eğer hâssiyet-i efsâne olsam

(Fehîm, G 199/7)

Nâîlî ise yine bu yıldızın gözle görülmeyecek kadar küçük oluşuna atıfta bulunmuştur. Aşağıdaki beyit o dönemde yüksek mertebelerde bulunan rezil insanların sühâ yıldızından bile daha yüksekte bulduklarını belirtmiştir.

Mâhiyyeti ma'lum olan eşhâs-ı erâzil

Bâlâter idi mertebede necm-i Sühâdan

(Nâîlî, K13/5)

Nâilî bir beyitte memdûhuna (Hazerpâre Ahmed Paşa) 'güneşe; ayı ise bin parlak yıldızın arasındaki Süha yıldızına teşbîh ederek, bu yıldızın parlaklığına atıfta bulunmuştur.

O mihr-i cihân -tab ki yanında anın mâh
Bir âhter-i tâbende miyânında Sühâdır
(Nâilî, K14/33)

2.3.3.4. Süheyl-i Yemen :

Güney yarım kürede bulunan parlak ve büyük bir yıldızın adıdır. Yemenden çok iyi görülebildiği için bu yıldız Süheyl-i Yemânî'de derler. Efsaneye göre akik taşı rengini bu yıldızdan almış (Pala, 2000:359)

Fehîm aşağıdaki beyitte bu yıldızın akik taşıyla olan ilişkisi üzerinde durmuş ve akik taşının rengini bu yıldızdan aldığı inancına atıfta bulunmuştur.

'Aks itse lebi dîde-i giryâna Fehîmâ
Te'sirde mânend-i Süheyl-i Yemen eyler
(Fehîm, G 55/5)

2.3.4. Seyyâreler :

Seyyâreler Kamer'e olan uzaklıkları derecelerine göre şöyle sıralanırlar: Zühâl, Müşteri, Mirrih, Şems, Zühre, Utarit, Kamer, Ehl-i nücüm,. Şems'in fevkinde olan Zühâl'i müşteri ve Mirrih'e (eflak-ı selâse-i ulviyyel. Şems'in altında olan Zühre ile Utarit'e de (süfliyyin) demişlerdir. Beşine birden (hamse-i mütehayyire) denmiştir ki, buna Kamer ile Şems de ilave edilecek olursa (seb'a-i seyyâre) tamamlanmış olur. bu yedi seyyâreye. (kevâkib-i seb'a-i seyyare), (heft âyine) bu yıldızlar haiz oldukları hususiyetlere göre muhtelif sıralarda tasvif edilirler (Levend, 1984:2000).

Eskilerin ilm-i tencîm de dedikleri astrolojiye göre burçlar kadar gezegenler de gökyüzündeki hareketleri ve kendilerine has özellikleriyle insanların ve hadiselerin kaderinde etkili olmaktadır. Eski Babil, Roma, Arap medeniyetleri boyunca türlü yorum ve düşüncelerle gelişen gök cisimlerinin özellikle hastaları hakkında fikir, düşünce ve inanışlar doğu edebiyatlarında da etkili olmuş şairler bunları türlü vesilelerle kullanmak için kendilerine malzeme edinmişlerdir (Şentürk, 1994: 152).

2.3.4.1. Ay (Kamer, Mâh, Mâh-ı nev, Mâh-ı tâbân)

Ay bir ışık kağnağıdır. Işığı ise güneş gibi ateş değil nurdur. Eski astronomiye göre tencîm ve burçlar arasında "Sad-ı mutavassıt ve Neyyir-i asgar" (küçük uğurluluk) olarak kabul edilir. Bu seyyâreye mensup olanlar sebatsız, ihmalkar, kararsız ve hayalcidirler. Ay Pazartesi gündüz ile Cuma gecesine hakimdir. Uğurlu rengi beyazdır. Ketten kamış ve kuru otları çürütür. İnsanlara fazla etki edermiş. Eski astrolojiye göre; Ay daha önce güneşti. Güneş gibi ışıklı idi. Sonra Hz. Allah (C.C) Cebrail'e ayı söndürmekle görevlendirdi. O da üç kere kanadını Ay yüzeyinden geçirdi. Ayın ışığı o zaman alındı ve geriye nuru kaldı. Ayın üzerindeki siyah lekeler bu hadisenin izleridir. Eğer Allah (C.C.) bu ameliyeyi takdir etmemiş olsaydı; gece gündüz ayrılmaz, gün, ay ve yıl mefhumu olmaz, insanların istirahat ve çalışma süreleri bilinemezdi. Gecelerin güzelliği ay ile kaîmdir. Bu nurlu yüzey ile ay sevgiliden başkası değildir. (Pala, 2000:45) Maznumelerde ay hakkında bazı teşbîh ve mecazlı kelimeler kullanılır: Sultan, tac, miğfer, gümüş, kâse, mum pervâne, divâne v.s. Ay nücûm ilmine göre felek-i evvel yani birinci kat gökte yer alır. (Onay, 1993:48)

2.3.4.1.1. Şekli :

İncelemeye esas olan üç divanda da Ay şekil olarak; gürze, hançere, sevgilinin yüzüne, kadehe, çöreğe, mücevhere teşbîh edilmiştir.

Fehîm aşağıdaki beyitte güneşi ayın düşmanı olarak tasavvur etmiş ve ayın hilalden hançere, dolunaydan ise gürzü yaparak güneşe gönderdiğini belirterek ayın hilal hali hançere, dolunay halini ise gürze teşbîh etmiştir. Ayın güneşe düşman olması mümkün olmadığına göre iki doğa unsurunu kişileştirerek teşhis ayın doğal olarak cereyân eden hilal, dolunay hallerinin (evrelerini) oluşum sebebini ise ayın güneşe düşman olmasına bağlayarak hüsn ü ta'lil sanatı yapmıştır.

Mihre düşmendür meger meh kim hilâl ü bedrden

Gâh gürz eyler havâle gâh hançer rûz u şeb

(Fehîm, K1/3)

Nâilî Divân'ının birkaç beyitinde ayın hilal halini hançere teşbîh etmiştir.

Pest edip pâye-i gerdûnu hıyâm-ı câhı

Reşk ile hançere düşdü görünen sanma hilâl

(Nâilî, K 12/29)

Neşâtî Divan'ında yine ayın hilal hali hançere teşbîh edilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Peygamber'in ümmetinin elinde güneş ışınlarına benzeyen kılıçlar ve hilale benzeyen hançerlerle din düşmanlarına karşı kıyamet gününe kadar savaşsın. Açıklamasıyla ayın hilal halini hançere, güneş ışınlarını ise kılıca teşbîh etmiştir.

Mihr ü mâh-ı nev gibi tâ rûz-ı mahşer ümmetin

Düşmen-i dîne çeke şemşir ü hançer rûz u şeb

(Neşâtî, K 2/33)

Eski Edebiyatımızda sevgilinin yüzünün parlaklığı ve güzelliği aya benzetilir. Aşağıdaki beyitte Fehîm ayın güzelliğinin, sevgilinin güzelliğinin yansıması olduğunu belirterek sevgilisine "Korkusuz gönül burcunun Ay'ı" diye seslenerek mübalağa ve hüsn ü ta'lil sanatı yapmıştır.

Aks-i hüsnî kim meh-i burc-ı dil-bî-bâkdür

Perde-i çeşmüm o mâh-ı fitneye eflâkdür

(Fehîm, G 98/1)

Nâilî Divân'ında da birkaç beyitte şair sevgilisinin yüzünü aya teşbîh etmiştir. Aşağıdaki beyitte şair nazımın el değmemiş olması ve parlaklığı nedeniyle ay yüzlüler gibi güneşin aynasına yansıdığını belirterek; nazmını ay yüzlü güzellere güneş ise aynaya teşbîh etmiştir.

Âb ü tab-ı ta'at-ı ebkâr-ı nazmın Nâ'ili

Ta'n eder âyine-i hurşide meh-rûlar gibi

(Nâ'ili, G 369/5)

Neşâtî Divân'ının bir beyitinde ay çöreğe, şafak ateşe, yıldızlar ise kor ateşe teşbîh edilmiştir.

Girde-i mihr ü mehe bu tâbe-i pür-tâbda
Nârdır gûyâ şafak encümdür ahker rûz u şeb
(Neşâtî K 2/10)

2.3.4.1.2. Parlaklık :

İncelemeye esas olan üç divanda da ay parlaklığı nedeniyle sıkça konu edilmiştir. Özellikle ayın dolunay hali her zaman parlaklığı nedeniyle beyitlerde konu edilir. Fehîm aşağıdaki beyitte ayın parlaklığına atıfta bulunmuştur.

Şerm-i ma'nâdur âgûş-ı lafzum
Hâle dâr itdi mâh-ı tâbânı
(Fehîm, K 17/50)

Neşati aşağıdaki beyitte yine ayın parlaklık özelliğini işaret ederek şiirini cihanı aydınlatan aya teşbîh etmiştir.

Cebne-i mâh-ı cihân-tâba revâdır nazmın
Hâme-i şa'saa-i mihr ile itsem terkîm
(Neşâtî, K 9/33)

Naili de aşağıdaki beyitte ayın parlaklığına işaret etmektedir.

Kef-i ikbâl'ine hûrşîd bir zerrin kalem sundu
Revâdır zîr-i meşk eylerse levh-i mâh-tâbânı
(Nâilî, K 36/2)

2.3.4.1.3. Dönüş :

Ayın yörünge ve mesafe bilmeden dönüşü Fehim ve Neşâtî Divan'ında konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Fehîm gönül ehlinin manevi olarak âlemi dolaşmasını ayın sürekli dönüşüne teşbîh etmiştir.

Ehl-i dil 'âlemi tayy etmededür mâh-misâl

Devri-i menzil ü ferseng nedür bilmez hiç

(Fehîm, G 31/4)

Yine Neşâtî de aşağıdaki beyitinde güneş ve ayın Hz. Peygamber'e olan sevgileri sebebiyle aşk sarhoşluğu içinde dünyayı bir baştan bir başa altın ve gümüş saçarak gece gündüz dolaştığını belirtmiştir.

Mihr i meh ser-germ-i sevdâ kim gezer her rûz u şeb

Sîm ü zer îsâr ederler dehre yek-ser rûz u şeb

(Neşâtî, K 2/2)

Fehîm Divan'ının birkaç beyitinde ise ay saflık özelliği ile zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair gönlünü raks eden saf bir ruha onu da aya teşbîh etmiştir.

Pertev-i hurşiddendür câmesi 'îsa misâl

Raks ider mâh gibi bir rûh-ı mücerrebdür gönül

(Fehîm, G 194/4)

Şair bir beyitte memdûhunu (IV. Murad Han) överken onu âlemi süsleyen aya teşbîh etmiştir.

Cihân-ı câhda bir şeb çerâğ-ı re'yi gibi

Nazır olur mu dadı mâh-ı 'âlem ârâya

(Fehîm K 8/16)

Miraç hadisesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte ayın onun (Muhammed S.A.V.) ayağını öpme şerefini nail olduğunda bağı yanık bir dilenciye dönüştüğü belirtilerek teşbîh sanatı yapmıştır.

Çün dâğ be-sine oldu sa'il

Pâ-bûsun a meh olunca nâ'il

(Neşâtî, K 4/22)

2.3.4.2. Utârid

Merkür gezegeni; Utârid'in hakim olduğu burçta doğanlar; anlayışlı, zeki kurnaz olurlarmış. Feleğin kâtibi olarak kabul edilmiştir. İkinci felekte yer alır. Güzel söz, yazı ve sanatkârlığın sembolüdür. Kâtib ve yazarların piri olarak kabul edilmiştir. (Pala, 2000:404).

Batı mitolojisinde hırsız, tacir ve postacılarının tanrısı Hermes'le sembolize edilen bu yıldız, batı da sür'at sembolü olduğu gibi Doğu'da ok anlamına gelen "Tir" diye anılmıştır. Her yıldızla uyuşabilmesi, imtizac Edebilmesi sebebiyle "Mumtezic ve Münafık" da denir. Fesahât ve belâgâtın sembolü olduğundan Debir-i Felek unvânıyla adlandırarak defter ve kalemlle sembolize edilmiştir. İlim ve akla mensuptur. Mizacı bakımından Zühal'le dost müşteri ile düşmandır. Rum diyarı ve Çarşamba günü bana bağlıdır. organlardan dil, bilgilerden mantık ve belâgat, mesleklerden hatiplik, tacirlik, katiplik ve ressamlık bu yıldıza mensuptur. Utarid'in hakim olduğu zamanlarda doğanların güzel, sevimli, zeki ve sanatçı olacaklarına inanılırdı. (Onay, 1993:423)

Aşağıdaki beyitte bu seyyârenin ilim ve akla mensup olması inancına atıf yapılmıştır.

Müşteri-kadra kamer-tab'a 'Utarid-meşrebâ
Ey ki Eilatun-ı 'aklun dehre nâdân gösterûr
(Fehîm. K 10/33)

Başka bir beyitte ise bu yıldızın tesiri altındaki dil üstâdlarının, katip ve hatiplerin daha başarılı olacağı inancına atıf yapılmış. Şair, aşağıdaki beyitte müneccime sitemle seslenerek; her şerefin kendisine azap olduğunun artık Utârid'in güneşin yüzüne bakıp bakmamasının fark etmeyeceğini; bunun artık önemli olmadığını belirtmektedir.

Ey müneccim her şeref bana vebâl oldı ne sûd
Rûy-ı hurşide 'Utârid nâzır olmuş olmamış
(Fehîm, G 139/2)

Neşâtî bir beyitte bu seyyârenin ikinci felekte bulunduğu inancına atıfta bulunmuştur. Mirâç hadisesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte Hz. Muhammed'in Ay'ı

ışksız bırakarak, ikinci feleğe ulaştığı belirtilirken ayın ışıksızlığının nedeni Hz. Muhammed'in ikinci feleğe geçmesine bağlanarak; hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Bi- nûr kalıp meh-i felek-câh

Çarh-ı dü-vüme erişdi ol şâh

(Neşâtî K 4/25)

Utârid'in katip olarak tasavvuru özellikle kasidelerde medhedilen şahsın yüceliğini ifade için bir malzeme olarak kullanılır. (Şentürk; 1994:153) Aşağıdaki beyitte şair memdûhunun (Hz. Muhammed) Utârid'in bulunduğu feleğe ayak basmasıyla feleğin katibin sevincinin ve uğurluluğunun arttığını belirtmektedir.

Oldu kademiyle yümn- eفزûn

Ferhundegî-i debîr-i gerdûn

(Neşâtî, K 4/26)

Yine aşağıdaki beyitte feleğin katibi olarak tasavvur edilen Utarid'in Hz. Peygamber'e bütün defterlerini sunduğu ve onun kabul imzasıyla şereflendiği belirtilmektedir.

Defterlerini arz edip ser-â-ser

İmzâ-yı kabule oldu mazhar

(Neşâtî, K 4/27)

2.3.4.3. Zühre : (Nahîd)

Venüs, sa'id-ı asgâr (küçük mutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altında doğanlar; güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, marifetli olurlar. Üçüncü felek zühre'ye aittir. Felek'in sâzendesi olarak bilinir. (Onay, 1993:407)

Hüsn. aşk, şehvet ilahesi olan Zühre'ye Romalılar Venüs, Yunanlılar Afrodite derler Zeus'un kızıdır. Venüs heykellerinde görüldüğü üzere Batı'da güzel ve düzgün yapılı bir kız şeklinde tasvir edilir. Güzelliğiyle herkesi büyüleyen Venüs, bir çift güvercin yahut kuğu tarafından çekilen bir arabada da tasvir olunur. Doğu

minyatürlerinde ise iki eliyle kopuz tutan genç bir kadın, yahut yeşil ve sarı elbise giymiş ve kendisine bakan bir kadının kapısında oturan genç bir kız şeklinde tasvir edilmiştir. Cuma günü ile Salı gecesi, renklerden yeşil bu yıldıza mensuptur. Zühre'nin hâkim olduğu zamanlarda doğanlar, güzel sesli, müziğe istidâtlı ve güzel yüzlü olurlar. Müzisyen ve hâlendeler bu yıldızın tesirindedir. İslâmî mitolojide ve israiliyatının da tesiriyle bu yıldız hakkında bir çok inanış ve rivayetler teşekkül etmiştir. Buna göre Hârut ve Mârut adlı iki meleği aldatarak günaha sokan bir kadındır.

Kur'an'da (II/102) da adları geçen bu iki melek, insanların kötülüğünden Allah'a şikayet etmişler. Karşılığında insanlarda şehvet olduğu, meleklerde de böyle bir hal bulunsa, kendilerinde de insanlar gibi olabilecek ki cevabı verilince, biz isyan etmezdik diye mukabelede bulunmuşlar. Bunun üzerine bu iki melek, kendilerine şehvet verilerek Bâbil şehrine gönderilmiştir. Gündüzleri orada hüküm sürer ve halka büyü öğretirler, geceleri de Allah'ın en büyük adını teşbîh ederek göğe yükselirlermiş. Günün birinde bunlar çok güzel bir kadına aşık olmuşlar. Kadın onlara, teşbîh ederek göğe yükseldikleri Allah'ın o ismini kendisine söylemeleri halinde râm olabileceğini ifade edince gayri ihtiyari söylemişler. Kadın bu ismi okuyarak göğe çıkmış. Zühre yıldızı olarak donakalmış. (Şentürk, 1994:156)

Doğu ve batı mitolojilerinde Zühre çok güzel bir kadın olarak tasavvur edildiğinden, Edebiyatta da güzelliğin (Yusuf Peygamberde olduğu gibi) sembolü gibidir. (Şentürk, 1994:158)

Aşağıdaki beyitte Fehîm, tabiatından, güzellik ve aşk Zühresinin parlak hale geldiğini belirterek Zühre'nin aşk ve güzellik sembolü olması inancına ve gökyüzünde güneş ve aydan sonra görünen en parlak yıldız olan Zühre'nin bu özelliğine atıf yapmıştır.

Şu'le-sûz-ı âteşem ki tab'umdan

Zühre-i hüsn-ü 'aşkı âb itdün

(Fehîm, K 2 /16)

Gerek minyatürlerde elinde bir musiki aletiyle tasavvur edilişi, gerekse tesir itibariyle kendisine mensup olanlarda musiki kabiliyeti uyandırması sebebiyle Edebiyatla Zühre daima eğlence meclisleri söz konusu olduğu zaman elinde bir saz tutar şekilde tasvir edile gelmiştir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm, Zühre sazını elini alıp çalsın ve feleğin tüm sakinleri neşe ve coşku içinde büyük bir şenlik düzenlesinler, diyerek Zühre'nin bu özelliğine atıfta bulunmuştur.

Geldi ol dem ki alıp destine sazın Zühre
Eyleye şevk ile sükkân-ı felâk sûr-ı 'âzim
(Neşâtî, K 9/7)

Nâ'ili de aşağıdaki beyitte Zühre'nin saçının telleri kırıldığı belirtilerek, Zühre'nin bu özelliğine atıfta bulunmuştur.

Düşerse nehyine mazhar mu'âşirân-ı felek
Olur güsihte-i evtâr Zühre'nin sâzı
(Nâilî, K 8/26)

Fehîm Divan'ında Zühre musiki ile olan münasebetli nedeniyle konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte; şair elem feleğinin Zühre'si ceng isimli telli san hiç tanımaz, beyitiyle Zühre'nin bu özelliğine atıf yapmıştır.

Mutrîb-ı bezm-i gam âheng nedür bilmez hiç
Zühre-i çarh-ı elem çeng nedür bilmez hiç
(Fehîm, G 31/1)

2.3.4.4. Güneş (Mîhr, Afitâb, Şems, Harşid, Hûr) :

Divân şiirinde ışığı, parlaklığı, ısısı ile ele alınır. Hem benzeyen hem de benzetilen durumdadır. Işık ve parlaklık daima onunla birlikte bulunur. Güneş, renk bakımından sarıdır. Yine güneş gök cisimlerinin sultanıdır. Işıklarını bolca her yere dağıttığı için cömertlik sembolüdür. Bütün bu özellikleriyle sevgili denilen sultanı temsil eder. Eski astronomiye göre güneş dünyanın etrafında döner ve dördüncü kat gökte yer edinmiştir. (Pala 2000:159)

2.3.4.4.1. Şekil :

Güneş gök cisimleri arasında yuvarlak şekli itibariyle; kâseye, miğfere, can simidine, topa, yastığa teşbîh edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm güneşi yuvarlak şekli nedeniyle miğfere teşbîh etmiştir.

Mihr ü mâh sanma felek bîm-i hadeng-i âhdan
Eksük itmez kellesinden iki migfer rûz u şeb

(Fehîm, K 1/4)

Aşağıdaki beyitte Fehîm güneşi yuvarlak şekli nedeniyle yastığa teşbîh edilmiştir.

Girde-i bâlin itmege hurşidi 'âr itsem revâ
Gördüm olmuş h'abda vakf-ı serüm zânû-yı dost

(Fehîm, G 25/5)

Yine Fehîm Divân'ında güneş yuvarlak şekli nedeniyle kâseye teşbîh edilmiştir.

Mihr ü mâhıyla felek bir sa'il-i pür hırsdur
İki kâseye cenâbundan ider cer rûz u şeb

(Fehîm, K 1/34)

Neşâtî Divân'ında güneş; şekli (yuvarlak oluşu) dolayısıyla can simidine teşbîh edilmiştir. Aşağıdaki beyitte feleğin şaşkınlık denizinde gece gündüz güneşi ve ayı kabak gibi beline bağlayarak yüzdüğü belirtilmiştir.

Mihr ü mehden havf ile iki kedu bend eyleyip
Bahr-i hayretde felek olmuş şinaver rûz u şeb

(Neşâtî K 2/7)

Yine Neşâtî Divân'ında güneş şekli dolayısıyla topa teşbîh edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Neşâtî topa benzeyen güneş ve çevgâna benzeyen yeni ayla dünyanın bir oyun yeri olduğunu vurgulamıştır.

Mihr ü mâh-ı nev ki hem çün gûy u çevgândır
Gösterir bâzige-h-i dehr oldugun her rûz u şeb

(Neşâfî, K 2/9)

Nâilî ise; güneşi şekli ve sıcaklık özelliği nedeniyle ateş topuna benzeterек teşbîh sanatı yapmıştır.

Mânend-i zerre mahv-ı vücûd eyler uğrayan
Ol mâhun oldu kuyı meger gûy-ı âfitâb

(Nâilî, G 11/3)

2.3.4.4.2. Renk:

İncelemeye esas olan üç divânda güneş sarı rengi dolayısıyla; sarı güle, kırmızı yanağa, altına, şaraba sararmış bir yaprağa teşbîh edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm, güneşi rengi ve şekli dolayısıyla güle benzeterек ve şair gönül bahçesinde güneş gülleri aşsa da bahtının yıldızının karanlık gönüllü bir laleye benzediğini belirtmiştir.

Lâle-i tîre-dilem kevkeb-i bahtum gibi ben
Gül-i hûrşid akıllur gerçi gülistânımdan

(Fehîm, G 229/3)

Fehîm bir beyitte ise güneşi rengi ve şekli dolayısıyla kırmızı yanağa teşbîh etmiştir.

'Aks-i la'l-i rûhını âyine-i mihr-i içre.

Eyleyüp seyr Mesîh itdi bu nazmı inşâd

(Fehîm, G 38/7)

Fehîm Divan'ında güneş rengi dolayısıyla altınla sık sık anılmıştır. Aşağıdaki beyitte güneş altın ustasına teşbîh edilmiştir.

Pûte-i eflâki itdi zer-ger-i üstâd-ı mihr
Ol kadar pür-tâb u suzân kim degüldür mâhtâp
(Fehîm, K 5/4)

Neşâtî Divan'ında ise güneş rengi ve şekli dolayısıyla altın bir topa teşbîh edilmiştir.

Bir demde cihân be-dest-i devrân
Zer mühre-i mihri kıldı pinhân
(Neşâtî, K4/4)

2.3.4.4.3. Güneş - Zerre İlişkisi :

Zerre küçüklüğü, acziyeti, görünmezliği veya görünür olmasının sebebini başka bir varlığa bağlı olması yönlerinden tamamıyla kesret alemini sembolize etmektedir. kendisinde yeterli varoluş nedenine sahip olmayan varlık "mümkün" varlık diye tanımlanabilir. Buna göre böyle bir varlık kendi kendisiyle hiçbir şey değildir; kendisinin hiçbir şeyle kendi malı olarak kendine ait değildir. (Guenon, 1989:47) Zerreler bilindiği gibi havada direkt olarak görünmezler; ancak ışık bir huzme halinde aksettiğinde belirgin olurlar ve görünebilirler. Bu paralellik ve mantıksal işleyişte tüm kesret alemi mutlak varlığın nuru ile görünür hale gelmektedir. Bu dünyada görülen varoluş "Mutlak"ın kendisi olan varoluş nurunun bir türevi ve tecellisinden başka bir şey değildir. (Yıldırım, 2003, s.25)

Aşağıdaki beyitte Fehîm hakiki anlamda yalnız Allah'ın gerçek olduğuna dolayısıyla Allah'ın dışındaki her şeyin geçici ve gerçek dışı olduğuna atıfta bulunarak yarin cemalinin güneşinden (Cemal-i İlahî) mahrum olanın varlığının zerre gibi gam karanlığında (Kesrette) yok olduğunu belirtmiştir.

Ol ki hûrşîd-i cemâl-i yârden mahrûm olur
Zulmet-i gamda vücûdu zerreveş ma'dûm olur
(Fehîm, G 132/1)

Naili de aşağıdaki beyitte onun güzellik aleminde yüzünü ve ağızını hayal et; senin gözüne zerresi alemi aydınlatan güneş gibi gelsin diyerek, sevgilisine seslenmekte ve onun zerresinin bile alemi aydınlatan güneşten daha üstün olduğunu belirtmektedir.

Âlem-i hüsnünde ruhsâr u dehânın kıl hayâl
Zerresi hûrşîd-i âlem-tâb gelsin çeşmine
(Naili, 336/4)

Neşâtî ise aşağıdaki beyitte mutlak varlığın diğer varlıkları görmenin nedeni olduğuna; kendi başında ele alındığında bir hiç ve zulmet olan varlığın mutlak varlıkla gerçeklik kazandığını belirtmektedir. şair gönüllerden gam karanlığı giderilse yeri değil midir? Zira gelen zerrelerin varlığına sebebin parlak güneş olduğunu belirtmiştir.

Olsa dillerden aceb mi zulmet-i gam ber-taraf
Zerre-perver âfitâb-ı âlem-ârâdır gelen
(Neşâtî, K 4/2)

Neşâtî bir beyitte güneşin dünyaya yayılan ısısı sıcaklığı ve ışığını Hz. Peygamberin insanlığa olan etkilerine teşbîh etmiştir.

Mihr  mah gibi alır dünyâyı zir-i payine
Nur-ı feyzn kim ola bir fikre rehber rz u şeb
(Neşâtî, K2/26)

Fehîm bir beyitte Hz. Muhammed (S.A.V.)'e peygamberlik gğgnn güneşi benzetmesiyle memdûhu vmştir.

Mihr-i eflâk-ı nübüvvet mâh-ı evc-i istifâ
Ahmed-i mürsel ki 'âlem ra'tin eyler rz u şeb
(Fehîm, K1/19)

Yine Fehîm Divân'ında bir yerde Hz. Muhammed'in güneşi geri döndürmesi ve ayı ikiye bölmesi (Şakk-ı Kamer) mucizesine telmih yapılmıştır.

Mihr-i döndürdün yolundan mâhı itdün sine-çâk

Mu'cizâtun söylenur kişver-be-kişver rûz u şeb

(Fehîm,K 1/31)

Naili, bir beyitte istiare yoluyla sevgilisinin alnını güneşe teşbîh etmiştir.

Bir mâh-ı âfitab-cebîn mübtelâsıyız

Her şeb piyâle -der kef ü subh-gâh mest

(Nâ'îlî, G21/3)

Nâ'îlî bir beyitte kendisini ve arkadaşlarını yoksul ve nasipsiz dervişlere, bu dervişleri ise karanlık bulutlarla kaplı yokluk gökyüzünün güneşine teşbîh etmiştir.

Dervîş-i bî-nevâ-yı nemedpûş u sine-saf

Ebr-i siyehde çarh-ı fenâ âfitâbıyız

(Nâ'îlî,G 165/4)

Nâ'îlî Divân'ının bir beyitinde güneşi; âhuya teşbîh ederek; güneş âhusunun dünyanın bütün çöllerini dolaşmasına rağmen ,sevgilinin yüzündeki ben gibi bir misk kokusu meydana getiremediğini belirtiyor. Şair; miskin ceylandan çıkarıldığını bildiği halde miskin güzel kokusunu sevgilisinin beninden aldığını belirterek, hüsn ü ta'lil sanatı yapmıştır. Burada misk ve ben kelimeleri renklerinin siyah olması bakımından ilişkilidir.

Sahra neverd-i âlem olaldan o hâl-veş

Bir nâfe hâsıl etmedi âhûy-ı âfitâb

(Nâ'îlî, G 11/4)

3.4.5. Mirrîh (Behrâm)

Yedi seyyâr yıldızdan biridir. Nücûm ilmine göre yeri beşinci kat göktedir. Farisi de Behrâm'dır. İran esâtirine göre; her şemsî ayın yirminci gününde işleri görmeye, yolunda koymaya konulan bir perî'dir. Bizim edebiyatımızda harp ilâhı yerindedir. Müneccimlere göre; harp, neşât, hiddet, azâb, kuvvet, riyâ, inat evsâfındandır. Mirrîh seyyâresine Behrâm'da denir. (Onay; 1993:283) Merih harbe alamettir. Erkekleri temsil eder. Mensûpları; kuvvetli, hiddetli, sert ve cesurdur. Kırmızı renk onu temsil eder. Zuhâl'den sonra ikinci uğursuz gezegen sayılır. (nahs-i asgâr) Edebiyatımızda fitnecilik özelliğiyle sıkça zikredilir. (Pala; 2000) Yunanlılarda savaş tanrısı Ares, Romanlılarda ise Mars olarak bilinen bu yıldızı; savaş, kin ve zulmü temsil eder.

Fehîm Divân'ında en fazla anılan bu gezegendir. Divânda bu yıldızın fitnecilik özelliği sıkça konu edilirken, bu yıldızın Zuhâl'den sonra ikinci uğursuz yıldız olmasına da atıf vardır. Aşağıdaki beyitte Fehîm; Merih yıldızının hükmünün can alemine yüzlerce gökler kadar âfet getirdiğini belirterek, bu yıldızın kötü etkilerine ve nahs-i asgâr sayılmasına atıf yapmıştır.

Sen ol cihân-ı sitemsin ki hükm-i Mirrih'ün

Getürdi âlem-i cânâ sad âsumân afet

(Fehîm, K11/5)

Fehîm, yine aşağıdaki beyitte sevgilisine seslenerek; müneccim Merih'in kötü tesirlerinden bahsederek onu anlatmasını; alemi karıştıran sadece senin gözündür; beyitiyle de Merih'in kötü olayların nedeni olduğuna ve kötü tesirlerine atıfta bulunmuştur.

Senün çeşmündür ancak 'alem-âşûb

Müneccim itmesün takrîr-i Mirrüh

(Fehîm, G 36/2)

Fehîm aşağıdaki beyitte ise, senin gamzenin devrinde fitne hususunda kusurları çok olan Merih'in günahlarını bağışla, diyerek ;Merih'in fitnecilik özelliğine atıfta bulunmuştur. Gamze ve fitne kelimeleri arasında tenâsüp sanatı vardır.

Bağışla devr-i gamzenden günâhın
Ki çoktur fitnede taksîr-i Mirrih

(Fehîm, G 36/6)

Fehîm Divân'ında Merih; pek çok yerde savaşçı özelliğiyle anılmaktadır. Aşağıdaki beyitte; peri şan semâlı dönüşü uğursuzluk getiren savaşçı Merih, senin gözünün dönüşünde muzdarip olur. Beyitiyle Merih'in savaşçılık ve uğursuzluk özelliklerine atıf yapmıştır.

Gerdiş-i çeşmünde olur muztarip
Kevkeb-i Mirrîh-i perişân semâ'

(Fehîm, K3/12)

Nâilî Divân'ında da Merih'in evsafından olan; kuvvet, güç ve savaşçılık özelliğine sıkça atıfta bulunmuştur. Aşağıdaki beyitte şair, memdûhunun (İbrahim Han) savaşçılık özelliğini överken; onu şîr-i jeyân'a teşbîh etmiştir.

Mirrih olursa zehresini çâk çâk eder
Hasmâne hamle eylerse şîr-i jeyân gibi

(Nâ'ilî; K10/32)

Aşağıdaki beyitte ise; Nâilî sevgilisine seslenerek sevgilisinin Merih'e bile hışm ile baksa onun dahi sinesinde bu bakışların izler bırakacağını belirterek sevgilisinin zalimliğinden şikâyet etmiştir.

Eylese hışm ile mirrihe nazar gamzelerin
Gösterir sine-i hârâda eser gamzelerin

(Nâ'ilî, G204/1)

Miraç hadisesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte Neşâtî de Merih'in savaşçılık özelliğine atıf yaparak; feleğin savaşçısı olan Behrâm'ın keskin kılıcıyla derhal onun (Hz. Muhammed S.A.V.) hizmetine koştuğunu belirtmektedir.

Behrâm-ı felek be-tîg-ı bürrân
Oldu reh-i hizmetinde pûyan
(Neşâtî, K4/34)

Yine aşağıdaki beyitte Merih'in savaşçılık özelliğine atıfta bulunan şair, doğunun padişahı olan güneş, her seher vakti kılıcını çektiğinde feleğin Behrâm'ında gökyüzünün (çarhın) kalesini teslim ettiğini belirtmiştir. Şair güneşi doğudan doğan bir padişaha; gökyüzünü ise kaleye teşbîh etmiştir.

Her seher tâ ki çekip hüsrev-i hâver tîgın
İde Behrâm-ı felek kal'a-i çarhı teslim
(Neşâtî, K9/36)

Neşâtî Divân'ında Merih gezegeninin beşinci kat gökte bulunması inancına birkaç beyitte atıf yapmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, memdûhunun (Hz. Muhammed) ikramlarla beşinci feleğe çıktığı belirtmiştir.

Pencüm feleğe çıkıp be-i'zâz
Ol pâdişeh-i bülend-pervâz
(Neşâtî, K 4/33)

2.3.4.6. Müşterî : (Bircîs)

Bircîs, Jupiter, Hürmüz, altıncı felek bulunan gezegendir. Feleğin kadısı ve hâtibi olarak bilinir. Bu yıldızın etkisi altında doğanlar, güzel ve düzgün söz söylerler. Eski müneccimler buna kâdî-i felek derlerdi. Sa'd-ı ekber (büyük mutluluk) olarak bilinir. (Onay, 1993:307) Müşteri en kutlu yıldızdır. Saadet ve bereket sembolüdür. Bu seyyâreye mensup olanlar, güzel konuşma kabiliyetine sahip, cesur, âlicenâp ve zariftirler. Özellikle Methiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı müşterî yıldızına benzetilirler. (Pala, 2000:303)

Fehîm Divân'ının bir yerinde şair, memdûhunu (Mehemmed Paşa) överken onun kadrinin yüceliği ve aklı yönüyle Müşterî yıldızına teşbîh etmiştir.

Müşterî-kadra Kamer-tab'â 'Utarid-meşrebâ
Ey ki Eflâtûn'ı 'âklun dehre nâdân gösterür

(Fehîm, K10/33)

Fehîm Divân'ının birkaç beyitinde ise müşteri gezegeni tevriyeli olarak satın alıcı manasıyla da alakalı olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair; müşteri coşmasa güneşe bir eksiklik gelir mi? Kıymetsiz olan nesnelere satın alıcılarla bir alakası olur mu? Beyitiyle müşteri kelimesini tevriyeli olarak; satın alıcı anlamında da kullanılmıştır.

Cüş eylemese Müşterî ol mihre ne noksân
Bî kıymet olan cins-i hâridarı ne bilsin

(Fehîm, K4/29)

Fehîm Divân'ının bir yerinde ise bu yıldızla mensup olan kimselerin dindar kimseler olacağını inancından hareketle, bu müşteri yıldızı gazel söyleyip, semâ yapan bir sofüya benzetilirken; bu yıldızın nüktedânlık ve gökyüzünü dolaşması özelliklerine de atıf yapılmıştır.

Şevkûn ile sofî-i Bircîs-nâm
İtdi sanem-gûy-ı gazel-hân semâ'

(Fehîm, K3/13)

Eski astrolojiye göre; Müşterî uğurlu bir yıldız olarak kabul edilip bu yüzden kendisine "Sa'd-ı Ekber" adı verilmiştir. Aşağıdaki beyitle Nâ'ilî, memdûhunu (Şeyhü'l-İslam Hz. Yahya efendi) uğurlu ve hayırlı olması nedeniyle bu yıldızın oğlu olarak tasavvur etmiş ve teşbîh sanatı yapmıştır.

Muhassal bu dem-i ferruhda istid'a gerek Hakdan
Devâm-ı devlet-i mahdûm-ı Bercis-ihtîşâm üzre

(Nâ'ilî, K23/14)

Nâ'ilî Divân'ının birkaç yerinde ise; eski müneccimler tarafından bu yıldıza mensup olanların iyi hatip, katip veya kadı olabileceği inancına atıfta bulunarak bu yıldız "kalem ve devât" sözcükleriyle birlikte zikr edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte şair memdûhu, (Re'îsü'l-küttâb Şâmi'zâde) tevazuyla Müşteri'nin divitini elinde tutan bir kişi olarak tasavvur ederek; bu inanca atıfta bulunmuştur.

Fahr-ı erbâb-ı kalem Hazret-i Şâmîzâde
Ki tevâzu'la tutar elde devâtın Bercis

(Nâ'ilî, K33/1)

Neşâtî Divân'ının bir yerinde; eski astronomiciler tarafından altıncı kat felekte bulunulduğuna inanılan bu yıldızın bu özelliğine atıf yapılırken Hz. Peygamberin atının (Burak) bereket ve aydınlık saçarak, rüzgar gibi geçip altıncı feleğe ulaştığı belirtilmiştir.

Çün bâd geçip be-feyz-bahşî
Çarh-ı şeşüme erişdi rahşî

(Neşâtî, K4/35)

Yine Neşâtî Divân'ında bu yıldızın eski astrolojiciler tarafından "Sad-ı Ekber" olarak kabul edilmesi inancına atıf yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte mutluluk (Peygamberi görme şerefi) ona yöneldiğinde, Müşteri'nin kapısının hemen açıldığı ve uğurlu talihinin parıltıları içinde sonsuz mutluluğa kavuştuğu belirtilmiştir.

Devlet olup ona rû-nihâde
Oldu der-i Müşterî güşâde

(Neşâtî, K4/36)

Oldu be-fürûğ-ı baht-ı sermed
Mazhar-ı sa'âdet-i mü'ebbed

(Neşâtî, K4/37)

2.3.4.7. Zühâl (Keyvân)

Yedinci felektedir. Arapçada yüksek ve uzak anlamına gelen "zâhil" kelimesinden türemiş ve yeryüzünde en uzak olduğu bilinen seyyâre olduğundan bu ad verilmiştir. Yunan mitolojisinde zamanı temsil eden Kronos'a tekabül eder. Romalılar Satrûn derler. Farsça adı Keyvân'dır. "Nahs-i Ekber" olarak kabul edilir. Cehl, menhûs, zarar, pintilik, fenâlık bu yıldız altında doğanlarda olur. Rengi siyaha bakan boz yeşildir (Onay; 1993:427) Çarşamba gecesi ile Cumartesi gündüzü Zuhâl'in tesirinde bulunur. Eski coğrafyacılara göre yedinci iklime hakimdir. Bu iklim kuşağında siyah renkli insanlar yaşar. Feleğin hazinedarıdır. (Pala, 2000:427)

Eski yıldız bilgisine göre "Nahs-i Ekber" olarak kabul edilen bu yıldız Edebiyatta da uğursuzluk ve kötülüğün sembolü olarak işlenmiştir.

Aşağıdaki beyitte Fehîm; Zuhâl'in bahtının matemiyile gözbebeği gibi ağlayarak semâ ettiğini belirterek; bu yıldızı yuvarlak şekli, dönüşü ve siyah rengi dolayısıyla gözbebeğine teşbîh etmiştir.

Mâtem-i bahtumla Zuhâl eylesün
Merdüm-i çeşmûm gibi giryân semâ'
(Fehîm, K5/14)

Fehîm, Yine aşağıdaki beyitte; diğer şairlerin uğursuz şiirlerinin Keyvân'ın (Zuhâl) tesirinde olduğu belirterek, Keyvân'ın (Zuhâl) uğursuzluk olarak kabul edilmesi inancına atıfta bulunmuştur.

Nokta-i şî'r-i şûmı her birünün
Reşk-i te'sîr-i nahs-ı Keyvânî
(Fehîm, K17/61)

Nâ'ilî de aşağıdaki beyitte bu yıldızın uğursuzluğuna atıfta bulunması, bahtının kötü ve siyah olmasını bu yıldızla bağlamıştır.

Fürûz-ı baht ile kim dağ-ı cephe-i Zuhâlim
Siyâh- kâseliğim bilse çarh memnûnum
(Nâ'ilî, G243/2)

Zühâl eski coğrafyacılar göre, yedinci iklime hakimdir. Bu ise genellikle iklim kuşağında siyah renkli insanlar yaşar. Siyah renkli insanlar ise genellikle o dönemde köle olarak kullanılırdı.

Fehîm Divân'ının bir yerinde Zühâl (Keyvân) memdûhundan izin isteyen bir köle olarak tasavvur edilerek bu inanca atıf yapılmıştır.

Müdâm-ı çarhda destûr-ı seyr için Keyvân

Yüzün gözin sürer ol sûr-ı âsumân- sâya

(Fehîm, K8/15)

Yeryüzüne en yüksek felekte yer alışı sebebiyle Zühâl yücelik ve rifat sembolü olarak kullanılmıştır.

Neşâtî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in bu kat feleğe çıkmasıyla birlikte Zuhâl'in terfi ederek yücelik ve yükseklik kazandığını belirterek Zühâl'in yüceliğini Hz. Peygamber'in teşrifine bağlayarak hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Heftüm feleğe edip azîmet

Kıldı Zühâl iktisâb-ı rif'at

(Neşâtî, K4/38)

2.3.5. Diğer Kozmik Unsurlar

2.3.5.1. Berk (Yıldırım, Şimşek, Gök gürültüsü)

Divan şiirinde daha çok çıkardığı ışık ve hızı dolayısıyla ele alınmıştır. Işığı yönünden güzellik, yüz, yanak ile hızı yönünden; âh, kader ve kazayla birlikte kullanılır. Şimşek ateşi ve yakıcı olma özelliği ile kılıç darbesini hatırlatır. Berk urmak; şimşek çakması anlamındadır. (Pala, 2000:67)

Fehîm aşağıdaki beyitte şimşeğin hızı ve çabukluğu yönünden memdûhunun atına teşbîh etmiştir.

Berk-i mahz iken direng itse bilinmez peykeri

Rahş-ı çâptük-pâ mıdır yâ kuh-ı pâ-ber-câ mıdır

(Fehîm, K 12/22)

Nâîlî Divân'ının bir beyitinde şimşeg'in yeryüzünü göz açıp kapayıncaya kadar sarstığını belirterek şimşeg'in çok hızlı olmasına atıf yapmıştır.

Meydân-ı lemhtü'l-basara çeşm-i hûş olur

Zeyn ursa hınc-ı sarsara berk-i cihân gibi

(Nâîlî, K 10/90)

Neşâtî ise ilâhî tecelliyi hızlı ve çabuk olması nedeniyle şimşeğe teşbîh etmiştir.

Berk urdu tecellî-i ilâhî

Kevneyne fenâ virip kemâhî

(Neşâtî, K4/48)

2.3.5.2. Güneş Tutulması (Küsûf)

Ayın güneşle arz arasına girerek ziyâ neşrine mâni olmasına küsûf (güneş tutulması) denir. Eskiden güneş tutulunca bunu Allah'ın bir gazabı bilerek câmiilere koşarlar, geçinceye kadar ibadet ve duâlarda bulunurlardı.

Tutulmuş güneşe bakmak uğurlu sayılmaz; göze zarar vereceğine bakanın âkibetinin iyi olmayacağına itikâd olunur; bakmak isteyenlere de renkli çıra isiyile karartılmış bir camı ardından bakarlar. (Onay, 1993:182)

Fehîm Divân'ının birkaç beyitinde güneş tutulması (Küsûf) konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair tutulmaya yaklaşan güneşin görüntüsüyle sevgilisinin yüzünü gölgeleyen ayva tüyleri arasında benzerlik kurarak, sevgilisinin yüzünü güneşe teşbîh etmiştir.

2. 3.5.3. Şihâb (Yıldız Kayması)

Yaz geceleri gökden düşen parlak alevlerdir. Hakkında bir çok hurafeler vardır. Meselâ; her şihâb ölmüş bir insan ruhunun ifâdesidir. Meleklerin semâyâ "Gizli haberler çalmak için" yaklaşan şeytanı kovmak için kullandıkları kırbaçlardır. Şeytanların gökten kapıp oynadıkları yıldızlardır. (Hakkı İbrahim, 184-185)

Bugün ki fenne göre şihâblar fezada (Gök boşluğunda) bulunan ecrâmın arz etrafındaki havaya süratle çarparak tutuşmasından hasil olur. Şihâblara halk arasında yıldız uçması, yıldız akması da denir. (Onay, 1993:400)

Fehîm Divân'ının birkaç beyitinde yıldız kayması (Şihâb); konu edilirken özellikle parlaklığı nedeniyle anılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair âhını göğe ip, kıvılcımını da parlak akan yıldız yaptığını belirtmiştir.

Eyleyip âhum âsumâna resen

Şu'lesin sâkıp şihâb itdüm

(Fehîm; K 2/2)

Neşâtî de Kerbelâ olayının anlatıldığı aşağıdaki beyitinde böyle hazin bir olay yaşanırken güneşin ve parlak ayın tıpkı kayan bir yıldız gibi niçin yere düşüp parçalanmadığını soruyor.

Dirîg ol dem şihâb-âsâ niçin mahv olmadı bilsem

Düşüp hâke sipîhrin âftâbı mâh-ı tâbânı

(Neşâtî, K5/II/4)

SONUÇ

Kozmik unsurlar geçmişten günümüze kadar insanlar için her zaman ulaşılmaz olan ve insan muhayyilesinde soru işareti bırakan unsurlardır.

Geçmişten bugüne kadar bu unsurların insanların ve hadiselerin kaderi üzerinde tesirli olduğu inancı insanların sürekli bu unsurlara yönelmesini sağlamıştır.

Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâfî'nin hayatı, sanatı edebî kişiliği ve eserlerinin tanıtılması ile başladığımız çalışmamızda kozmik unsurları üç şairin yorumlayış ve kullanım şeklindeki benzer ve orijinal kullanımları vermeye çalıştık.

Aynı yüzyıllarda yaşamaları ve o yıllarda etkisini hissettirmeye başlayan sebk-î hindî akımından etkilenmeleri ve benzer hayat düzeylerine rağmen mizaçlarından kaynaklanan farklılıkların şiirlerine de yansıdığını gördük. Çalışmamızda üç ayrı şairin benzer kullanımları kadar orijinal kullanımları da aynı ölçüde yer aldı. Üç şair ,kozmetik unsurları ağırlıklı olarak divânlarının kaside bölümünde bir teşbîh ve istiare aracı olarak kullanmışlardır.

Fehîm'de bu unsurlar, özellikle de felek şairin kötü ve talihsiz olayların başına gelmesinin temel sebebi gibidir. Fehîm Divân'ında en fazla anılan gezegen ise Mirrîh'tir. Bu gezegenin uğursuzluk özelliğini zikreden şair özellikle bu yıldızın fitnecilik yönü üzerinde durmuştur. Bundan sonra en sık anılan gezegen Zuhâl'dir. Şair yine Zuhâl'in de uğursuzluk "(nahs-ı ekber)" özelliğine atıfta bulunurken bir beyitte de onu memdûhundan izin isteyen bir köleye teşbîh etmiştir.

Müşterî gezegeni de divânda sıkça anılırken, bu gezegenin özellikle "sa'd-ı ekber" büyük uğurluluk özelliğine atıfta bulunan Fehîm, bu gezegeni birkaç yerde de tevriyeli olarak alıcı manasında da kullanmıştır. Bu yıldız bir yerde de "Sofî-i Bircîs" olarak anılmış ve bu yıldızın dindarlık özelliği vurgulanmıştır.

Nâ'îlî Divân'ında da yine felek, şairin başına gelen kötü ve talihsiz olayların nedeni olarak gösterilmiştir. Nâ'îlî Divân'ında en fazla anılan gezegen, tıpkı Fehîm Divân'ında olduğu gibi Mirrîhtir. Nâ'îlî Merih'in evsafından olan kuvvet, güç, savaşçılık özelliklerine sıkça atıfta bulunurken, memdûhu İbrahim Han'ı bu şekilde övmüştür. Nâîlî bir beyitte yine bu yıldızın zalimlik özelliğine atıfta bulunarak, sevgilisinin zalimliği ile bu yıldız arasında ilgi kurarak teşbîh sanatı yapmıştır. Nâ'îlî Divân'ında en çok anılan ikinci gezegen ise Zühre'dir. Zühre Nâ'îlî Divân'ında özellikle musikîyle olan münasebeti nedeniyle anılmıştır. Yine Fehîm Divân'ında olduğu gibi , Nâ'îlî Divân'ında da Zuhâl uğursuzluk özelliğiyle zikredilmiştir.

Neşâtî Divân'ında da yine felekten ve onun zalimliğinden şikayet vardır. Neşâtî ayrıca feleği hokkabaza teşbîh ederek ,feleğin hilekârlığını ve aldaticılığını vurgulamıştır.

Neşâtî Divân'ında ise en çok anılan gezegen Utâriddir. Bu gezegen gerek katip ve yazarların pîri olarak kabul edilmesi, gerekse ikinci felekte bulunması nedeniyle sıkça konu edilmiştir.

Müşterî gezegeni de Neşâtî Divân'ında en çok anılan gezegenlerden biridir. Özellikle Neşâtî bu gezegenin, "sa'd-ı ekber" olarak kabul edilmesi inancına atıfta bulunmuştur. Zuhâl gezegeni ise Neşâtî Divân'ında diğer iki şairden farklı olarak; yedinci felekte yer alışı ve yüksekliği nedeniyle konu edilmiştir.

İncelemeye esas olan üç divânda da güneş sarı rengi dolayısıyla; sarı güle kırmızı yanağa, altına, şaraba, sararmış yaprağa teşbîh edilmiştir. Güneş şekil itibariyle topa, kâseye teşbîh edilirken, Neşâtî güneşi bir beyitte can simidine teşbîh etmiştir.

İncelemeye esas olan üç divânda da ayın hilal şekli hançere teşbîh edilmiştir. Neşâtî Divân'ında en çok zikredilen gezegenlerden biri olan ay, Neşâtî Divân'ında özellikle sevda ile gezen gezginlere teşbîh edilmiştir. Nâ'îlî ise ayı özellikle parlaklığı nedeniyle sevgilisinin yüzüne teşbîh etmiştir.

Kozmik unsurların kullanımında, çoğunlukla mitoloji ve çeşitli kaynaklarda ifade edilen özelliklerin eksen alındığı tespit edilmiştir. Üç şairde kozmik unsurların kullanımına, daha çok kasidelerde ve kasidelerin methiye ve fahiye bölümlerinde yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKKUŞ, Metin; Nef'î Divân'ı, Ankara - 1993.
- BANARLI, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C2, İstanbul-1976.
- CANIM, Rıdvan; Edirne Şairleri, Ankara-1995.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca Ansiklopedik Lügat, Aydın Yayıncılık, İstanbul - 1996.
- ERGUN, Nüzhet Sadettin; Neşâtî Hayatı ve Eserleri, İstanbul - 1993.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; Nâ'îlî-i Kadîm, İstanbul -1953.
- HAKKI, İbrahim; Marifetnâme, (Sadeleştiren Turgut Ulusoy), Ahmed Sait Matbaası, C-1, (2. Baskı), İstanbul 1974.
- İPEKTEN, Haluk; Nâ'îlî, Ankara - 1986.
- İPEKTEN, Haluk; Nâ'îlî Divân'ı, Ankara - 1990.
- İPEKTEN, Haluk; Nâ'îlî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara - 1997.
- KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, C-2, İstanbul-1973.
- KAPLAN, Mahmut; Neşâtî Divân'ı, İzmir - 1996.
- KAYA, Bayram Ali; Neşâtî, İstanbul - 1998.
- KÖPRÜLÜZÂDE, Mehmet Fuad; Eski Şairlerimiz, Divân Edebiyatı Antolojisi (17. asır) İstanbul-1931.
- KÜÇÜK, Sabahattin; "Fehîm'i Kadîm Başka Bir Mahlas ile Şiirler Söyledi mi" Kaynaklar Dergisi 1984, s.4.
- LEVEND, Agâh Sırrı; Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhûmlar, Enderun Kitabevi, İstanbul - 1984.
- MENĞİ, Mine; Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara-1995.
- ÜNVER, İsmail; Neşâtî, Ankara - 1986.
- ÜZGÖR, Tahir; Fehîm-i Kadîm Hayatı Sanatı Divan'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Ankara -1991.
- ONAY, Ahmet Talat; Divân Edebiyatında Mazmunlar, Ankara -1993.
- PALA, İskender; Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ankara - 1995.

PEKOLCAY, Neclâ; İslâmî Türk Edebiyatı, İstanbul-1994.

SEFERCİOĞLU, Nejat; Nev'î Divân'ının Tahfili, Ankara- 1990.

SERDUYA, Henri ; Mistisizm, Gizemcilik, Tasavvuf, İstanbul-1967.

SIRRIUS, Mitolojiler Arasındaki Benzerlik Olgusu Parapsikoloji Dergisi, C-1,
s. 1 Ocak-Şubat-Mart 1988.

STRAUS, Levi; Mitlerin Özellikleri, İstanbul-2000.

ŞENTÜRK , Ahmet Atillâ ; “Osmanlı Edebiyatında Felekler , Seyyâre ve Sabiteler”,
Türk Dünyası Araştırmaları No : 90 , Haziran 1994, sy.131-180.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri; Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul-1981.

YILDIRIM, Ali; "Zıtlık Kavramı ve Divân Şiirinde Zerre - Güneş Sembolizmi ", Bilig,
Bahar - 2003, s.25.